

ประวัติศาสตร์จังหวัดนครศรีธรรมราช

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และศาสนามากที่สุดเมืองหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองนี้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางมาไม่น้อยกว่า ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว หลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานทางเอกสารที่ปรากฏในขณะนี้ยืนยันได้ว่านครศรีธรรมราชมีกำเนิดมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗ เป็นอย่างน้อย^๑

ชื่อของเมืองนครศรีธรรมราช

จากประวัติศาสตร์อันยาวนานแห่งนครศรีธรรมราช สามารถประมวลได้ว่า “นครศรีธรรมราช” ได้ปรากฏชื่อในชื่อต่างๆ หลายชื่อ ตามความรู้ความเข้าใจที่สืบทอดกันมาและสำเนียงภาษาของชนชาติต่าง ๆ ที่เคยเดินทางผ่านมาในระยะเวลาที่ต่างกัน เช่น

“ตมฺพฺลึงคฺม” หรือ “ตามพฺลึงคฺม” (Tambalingam) หรือ “กมฺลี” หรือ “ตมฺลี” หรือ “กะมะลึง” หรือ “ตะมะลึง”

เป็นภาษาบาลีที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหานิทเทศ (คัมภีร์บาลี ติสฺสเมตฺเตยฺยสุตฺตนิทฺเทศ) ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ คัมภีร์นี้เป็นวรรณคดีอินเดียโบราณกล่าวถึงการเดินทางของนักเผยแผ่ศาสนา เพื่อแสวงหาโชคลาภและความร่ำรวยยังดินแดนต่าง ๆ อันห่างไกลจากอินเดีย คือบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใต้ระบุเมืองท่าต่างๆ ในบริเวณนี้ไว้และในจำนวนนี้ได้มีชื่อเมืองท่าข้างต้นอยู่ด้วย ดังความตอนหนึ่งดังนี้

.. เมื่อแสวงหาโภคทรัพย์ ย่อมแล่นเรือไปในมหาสมุทร ไปคุมพะ (หรือตุมพะ) ไปดักโกละ ไปตักกสิลา ไปกาลมุข ไปมรณปาร ไปเวสูงคะ ไปเวราบถ ไปชวา ไปกะมะลึง (ตะมะลึง) ไปวังคะ (หรือวังคะ) ไปเอพวิททนะ (หรือเวพพิททนะ) ไปสุวัตถณภูฏ ไปสุวัตถณภูมิ ไปตัมพปัดถิ ไปสุปปาระ ไปภรุคะ (หรือภารุจจะ) ไปสุรัทระ (หรือสุรัฎฐะ) ไปอังคณกะ (หรือภังคโลก) ไปคังคณะ (หรือภังคณะ) ไปปรมคังคณะ (หรือสมรตังคณะ) ไปโยนะ ไปปิณะ (หรือปรมโยนะ) ไปอัลลสันทะ (หรือวินกะ) ไปมูลบถ ไปมรุกันดาร ไปชัตถนบถ ไปชอบถ ไปเมณฑบถ ไปสัฏ กุบถ ไปฉัตตบถ ไปวังสบถ ไปสกุณบถ ไปมุสิกบถ ไปทริบถ ไปเวตตัจจ...^๒

ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (Gorge Coedes) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้กล่าวไว้ว่า นักปราชญ์ทางโบราณคดีลงความเห็นว่าชื่อเมืองท่า “กะมะลึง” หรือ “ตะมะลึง” ข้างต้นนี้ตรงกับชื่อที่บันทึกหรือจดหมายเหตุจีนเรียกว่า “ตั้ง-มา-หลิง” และในศิลาจารึกเรียกว่า “ตามพฺลึงคฺ” คือ นครศรีธรรมราช^๓

นอกจากนี้ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ซึ่งพระปิฎกจูฬภักย์ได้รจนาขึ้นเป็นภาษาบาลีซึ่งบางท่านมีความเห็นว่ารจนาเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ แต่บางท่านมีความเห็นว่ารจนาเมื่อราว พ.ศ. ๕๐๐ ก็ได้กล่าวถึงดินแดนนี้ไว้ในถ้อยคำของพระมหานาคเสน ยกมาเป็นข้ออุปมาถวายพระเจ้ามิลินท์ (หรือเมเน็นเดอร์ พ.ศ. ๓๙๒-๔๑๓)^๔ ดังความตอนหนึ่งว่าดังนี้

. . . เหมือนอย่างเจ้าของเรือผู้มีทรัพย์ ได้ค้าระวางเรือในเมืองท่าต่างๆ แล้วได้ชำระภาษีที่ทำเรือเรียบร้อยแล้ว ก็สามารถจะแล่นเรือเดินทางไปในทะเลหลวง ไปถึงแคว้นวังคะตักโกละ เมืองจีน (หรือจีนะ) โสวีระ สุวัฐฐ์ อลันทะ โกลปฏิกณะ-โกละ (หรือท่าโกละ) อเล็กซานเดรีย หรือฝั่งโกโรมันเดล หรือ สุวัณณภูมิ หรือที่ใดที่หนึ่งซึ่งนาวาไปได้ (หรือสถานที่ชุมนุมการเดินเรือแห่งอื่นๆ) . . .^๖

ศาสตราจารย์ซิลแวง เลวี (Sylvain Levy) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสมีความเห็นว่า คำว่า “ตมะลี” (Tamali) ที่ปรากฏในคัมภีร์มหานิทเทศนั้นเป็นคำเดียวกับคำว่า “ตามพวลิงค์” ตามที่ปรากฏในที่อื่นๆ ส่วนศาสตราจารย์ ดร. ประนะวิธานะ (Senarat Paranavithana) นักปราชญ์ชาวศรีลังกา (ลังกา) มีความเห็นว่า คำว่า “ตมะลี” (Tamali) บวกกับ “คม” (gam) หรือ “คมุ” (gamu-ซึ่งภาษาสันสกฤตใช้ว่า “ครุมะ” (grama) จึงอาจจะเป็น “ตมะลิงคม” (Tamalingam) หรือ “ตมะลิงคมุ” (Tamalingamu) ในภาษาสิงหล และคำนี้เมื่อแปลเป็นภาษาบาลีก็เป็นคำว่า “ตมพวลิงคะ” (Tambalinga) และเป็น “ตามพวลิงคะ”(Tambralinga) ในภาษาสันสกฤต^๗

“ตัน-มา-ลิง” (Tan-Ma-ling) หรือ ตัง-มา-หลิง”

เป็นชื่อที่เฉาจูกัว (Chao-Ju-Kua) และวังตาหยวน (Wang-Ta-Yuan) นักจดหมายเหตุจีนได้เขียนไว้ในหนังสือชื่อ เตอ-อิ-ชี-เลีย่ว (Tao-i Chih-lioh) เมื่อ พ.ศ. ๑๗๖๙ ความจริงชื่อตามพวลิงค์นี้นักจดหมายเหตุจีนรุ่นก่อน ๆ ก็ได้เคยบันทึกไว้แล้วดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในหนังสือสูงชี (Sung-Shih) ซึ่งบันทึกไว้ว่าเมืองตามพวลิงค์ได้ส่งทูตไปติดต่อกับจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๕๔๔ โดยจีนเรียกว่า “ตัน-เหมย-หลิว” (Tan-mei-leou) ศาสตราจารย์พอล วิทลีย์ (Paul Wheatley) นักปราชญ์ชาวอังกฤษได้กล่าวไว้ว่า Tan-mei-leou นั้นต่อมานักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญภาษาจีนชาวฝรั่งเศสและอังกฤษได้ลงความเห็นคำนี้ที่ถูกต้องจะออกเสียงว่า “Tan-mi-liu” หรือ “Tan-mei-liu”^๘

“มัทมาลิงคัม” (Madamalingam)

เป็นภาษาทมิฬปรากฏอยู่ในศิลาจารึกที่พระเจ้าราเชนทรโจพะที่ ๑ ในอินเดียภาคใต้โปรดให้สลักขึ้นไว้ที่เมืองตันจอร์ (Tanjore) ในอินเดียภาคใต้ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๗๓-๑๕๗๔ ภายหลังที่พระองค์ได้ทรงส่งกองทัพเรืออันเกรียงไกรมาปราบเมืองต่าง ๆ บนคาบสมุทรมลายูจนได้รับชัยชนะหมดแล้ว ในบัญชีรายชื่อเมืองท่าต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงตีได้และสลักไว้ในศิลาจารึกดังกล่าวนี้มีเมืองตามพวลิงค์อยู่ด้วย แต่ได้เรียกชื่อเพี้ยนไปเป็นชื่อ “มัทมาลิงคัม”^๙

“ตามพวลิงค์” (Tambralinga)

เป็นภาษาสันสกฤต คือเป็นชื่อที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ ซึ่งพบที่วัดหัวเวียง (ปัจจุบันเรียกว่าวัดเวียง) ตำบลตลาด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สลักด้วยอักษรอินเดียยกลายภาษาสันสกฤต เมื่อ พ.ศ. ๑๗๗๓

ศิลาจารึกหลักนี้พันตรี de Lajonauiere Virasaivas ได้กล่าวไว้ว่าสลักอยู่บนหลืบประตูสมัยโบราณมีขนาดสูง ๑.๗๗ เมตร (ไม่รวมเตี้ยสำหรับฝังเข้าไปในธรณีประตูด้านล่างและทับหลังด้านบน) กว้าง ๔๕ เซนติเมตร หนา ๑๓ เซนติเมตร ศิลาจารึกหลักนี้มีข้อความ ๑๖ บรรทัด ในปัจจุบัน

นี่คือลาคาร์กหลักนี้เก็บรักษาไว้ที่หอวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี กรุงเทพมหานคร ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้อ่านและแปลลาคาร์กหลักนี้ไว้ดังนี้^{๑๐}

คำอ่าน

๑. สวสฺติ ศรีมตฺตฺริฆนสฺสาศนาครสฺสภทํ ยสฺ ตามฺพฺรลิ่ง
๒. เคศฺวระ ส - - นีว ปตฺมวํสฺชนตํ วัศปรทํไปตฺภาวํ สํรู
๓. เปน ทิ จนฺทรภานุมทนะ ศรีธรมฺมราชา ส ยะ ธรมฺมสาโสภสมานนี
๔. ตินิปฺนะ ปณฺจาณทฺวสฺสริปะสวสฺติ ศรี กมลฺกฺลสมฺตฺภฏ (ต) ตาม
๕. พฺรลิ่งเคศฺวรภุชพลภิมเสนาชยายนสฺ สกฺลมนุสฺยปฺญญา
๖. นุภาเวน พภฺว จนฺทรสฺสุรยฺยานุภาวมิห ลโกปรสิทฺธิกิริตฺติ
๗. ทรจนฺทรภานู-ติ ศรีธรมฺมราชา กฺลียุคพฺรชานี ทฺวตฺริงศาธิกสฺ ตฺริณิ
๘. สตฺธาธิจตฺวารสฺสหรานยติภฺรานูเต เศลาเลขมิว ภฺกฺตฺยามภฺตฺวารทม - - -
 ต่อ นั้นไปอีก ๗ หรือ ๘ บรรทัด อ่านไม่ใคร่ออก สังเกตเห็นได้แต่เพียง
๙. - - - - - นุยาทิ ทฺรพฺยานี - - - - - มาตฺตฺปิตฺต
- ๑๐ - - - - - สปริโกคฺยา - - - - -
- ๑๑.-๑๒ - - - - - โพธิวฺฤภุช

คำแปล

สวสฺติ

พระเจ้าผู้ปกครองเมืองตามพฺรลิ่งทํ ทรงประพตฺติประโยชน์เกื้อกูลแก่พระพุทฺธศาสนา พระองค์สืบพระวงศ์มาจากพระวงศ์อันรุ่งเรือง คือ ปทุมวงศ มีรูปร่างงามเหมือนพระกามะ อันมีรูปร่างมารกับพระจันทร์ ทรงฉลาดในนิติศาสตร์เสมอด้วยพระเจ้าธรรมมาโตกราช เป็นหัวหน้าของพระราชวงศ์.....ทรงพระนาม ศรีธรรมราช

ศรีสวสฺติ

พระเจ้าผู้ปกครองเมืองตามพฺรลิ่งทํ เป็นผู้อุปถัมภ์ตระกูลปทุมวงศ พระหัตถ์ของพระองค์มีฤทธิ์มีอำนาจ.....ด้วยอานุภาพแห่งบุญกุศลซึ่งพระองค์ได้ทำต่อมนุษย์ทั้งปวง ทรงเจตนาอนุภาพประดุจพระอาทิตย์ พระจันทร์ และมีพระเกียรติอันเลื่องลือในโลกทรงพระนาม จันทรภานู ศรีธรรมราช เมื่อกลียุค ๔๓๓๒ - - - -

คำว่า “ตามพฺรลิ่งทํ” นี้ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร แปลว่า “ลิ่งทํทองแดง” (แผ่นดินผู้ที่นับถือคือลิ่งทํ),^{๑๒} นายธรรมทาส พานิช แปลว่า “ไข้แดง” (ความหมายตามภาษาพื้นเมืองปักข์ใต้),^{๑๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเรียกเพี้ยนเป็น “ตามลิ่งทํ” (Tamralinga) สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงประทานความเห็นว่าเป็นว่า “ตามพฺรลิ่งทํ” แปลว่า “นิมิตทองแดง” จะหมายเอาอันใดที่ในนครศรีธรรมราชน่าสงสัยมาก พบในหนังสือพระมัลลย์คำหลวง เรียกเมืองลิ่งทํว่า “ตามพฺรลิ่งทํ” แปลว่า “เกาะแผ่นดินทองแดง” เห็นคล้ายกับชื่อ นครศรีธรรมราชที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเรียกว่า “ตามพฺรลิ่งทํ”

จะหมายความว่าสืบมาแต่ลังกาก็ได้กระมัง,^{๑๔} ไมตรี ไรพระศก ได้แสดงความเห็นว่า “ตามพวลิงค์” น่าจะหมายความว่า “ตระกูลตาแดง” คือ หมายถึงผิวของคนปักษ์ใต้ซึ่งมีสีตาแดงและอาจจะหมายถึงชนชาติมิใช่ชื่อเมือง^{๑๕} และศาสตราจารย์ไอ้ คอนเนอร์ (Stanley J. O’ Connor) มีความเห็นว่าชื่อ “ตามพวลิงค์” นี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสืบเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์ เพราะศาสนาพราหมณ์เจริญสูงสุดในนครศรีธรรมราช จึงได้ค้นพบโบราณวัตถุสถานมากกว่าที่ใดในประเทศไทย และหลักฐานทางโบราณวัตถุในลัทธิไศวนิกาย (Virasaivas) ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือแพร่หลายในอินเดียภาคใต้ก็พบเป็นจำนวนมากในเขตนครศรีธรรมราชก็รองรับอยู่แล้ว^{๑๖}

“ตมะลิงคาม” (Tamalingam) หรือ “ตมะลิงโคมุ” (Tamalingomu)

เป็นภาษาสิงหล ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อักษรสิงหลชื่อ Elu-Attanagalu vam-sa ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๕^{๑๗}

นอกจากนี้ในเอกสารโบราณประเภทหนังสือของลังกายังมีเรียกแตกต่างกันออกไปอีกหลายชื่อ เช่น “ตมะลิงคมุ” (Tamalingamu) ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชื่อ ปุชวาลี (Pujavali), “ตมุพลิงคะ” (Tambalinga) ปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่องวินยะ-สนนะ (Vinay-Sanna)^{๑๘} และในตำนานจุลวงศ์^{๑๙} (Cujavamsa) ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “. . . พระเจ้าจันทกานูบังอาจยกทัพจาก “ตมุพลิงควิสัย” (Tambalinga – Visaya) ไปตีลังกา . . .” เป็นต้น ชื่อเหล่านี้มักปรากฏโดยทั่วไปเข้าใจกันว่าเป็นชื่อเดียวกันกับชื่อ “ตามพวลิงค์” ที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ ของไทย

“กรุงศรีธรรมมาโตก”

ปรากฏในจารึกหลักที่ ๓๕ คือศิลาจารึกดงแม่นางเมือง พบที่แหล่งโบราณคดีดงแม่นางเมือง ตำบลบางตาหงาย อำเภอพรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๐

ศิลาจารึกหลักนี้เป็นหินชนวนสีเขียว สูง ๑.๗๕ เมตร กว้าง ๓๗ เซนติเมตร หนา ๒๒ เซนติเมตร จารึกด้วยอักษรอินเดียกลายทั้งสองด้าน ด้านหน้าเป็นภาษามคร มี ๑๐ บรรทัด ตั้งแต่บรรทัดที่ ๖ ถึงบรรทัดที่ ๑๐ ชำรุดอ่านไม่ได้ ด้านหลังเป็นภาษาขอม มี ๓๓ บรรทัด ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพมหานคร

ศาสตราจารย์น้ำ ทองคำวรรณ ได้อ่านและแปลศิลาจารึกหลักที่ ๓๕ ดังนี้^{๒๐}

ด้านที่ ๑

คำจารึกภาษามคร	คำแปลภาษามคร
๑. ๐ อโสก มหาราชา รมเตชพลี	๐ อโศกมหาราช ทรงธรรม เดชะ
๒. วีรสโม สุนตติ สาสนา อโว-	อำนาจ และมีความกล้าหาญผู้เสมอมิได้ มีรับสั่ง
๓. จ ธาตุปุชเขตติ ททาหิ ตวิ ๐	มายังพระเจ้าสุนัตต์ว่า ท่านจงให้ที่นาบูชา
๔. สุนโตโต นาม ราชา สาสน์ สมุชา-	พระธาตุ ๆ พระเจ้าสุนัตต์จึงประกาศกระแส
๕. เปตวา.....(ต่อไปนี้ชำรุด).....	พระราชโองการให้ประชาชนทราบ ๆ .....
๖.	.....
๗.	..... (ชำรุด) .....

- ๘. ....
- ๙. ....
- ๑๐. ....

ด้านที่ ๒

คำจารึกภาษาขอม

- ๑.๐ พระชนวนมหาราชชาธิราชดพระ
- ๒. นามกรุงศรีธรรมมาโคก ๐ ด
- ๓. พระศรีธาดา ๐ ดพระนามกรมเด
- ๔. ฆคตศรีธรรมมาโคก ๐ นาวิษย
- ๕. ธานยปุระ ๐ ราชดาญชัยนะ ๐ บาท
- ๖. มุลอุณกพฤษณสภากสลิกปรั
- ๗. ดบพยุร ๐ พานภยพยุร ๐ เพงปรั
- ๘. กภยพยุร ๐ ตมรยุ สตมว
- ๙.๐ เอสะสตมว ๐ นาคสตมว
- ๑๐. ย ๐ ศีวิกาพยุร พระบุษ
- ๑๑. มวยทินองกรลิวนดบ ๐
- ๑๒. มหาเสนาบดีมวชูมะ
- ๑๓. ศรีภูนาทิตยอิศวรทวิป ๐ นำคาสนรา
- ๑๔. ชาธิราชโมกุดกรุงสุนท ด ปรั
- ๑๕. ตูรนาธานยปุระ ๐ บนทวลเปร์ชวณภูมิ
- ๑๖. เสร์นิพนธพระบุษชามรเตงช
- ๑๗. คต ๐ ดนอศุญญนุยกศกบ
- ๑๘. รุณณมีเกตมาฆอาทิตย์พาร
- ๑๙. รพพาสารมว อนดวงทิกมว
- ๒๐.๐ ศรีจมทยาหน ๐ กรุงสุนท
- ๒๑. เถวบุษชามรเต (ง) ฆคตชวณภูมิ
- ๒๒. เสร์นิพนธราชดาญชัยนะเสร์
- ๒๓. ....
- ๒๔. ... ๐ บุรพพตรบจทิง ๐ บศุจิมตรบพ
- ๒๕. ... ๐ ทกษิณตรบบางฉว
- ๒๖. ... ๐ อุตตรตรบจทิงชรุกเขวะ
- ๒๗. เสร์โสรงขยาเสร์ตรโลมเสร์
- ๒๘. ทรกงบุรพพตรบจทิงเปร์บศุจิม

คำแปลภาษาขอม

สิ่งสักการที่มหาราชชาธิราชผู้มีพระนามว่า
 กรุงศรีธรรมมาโคก^(๑) ถวายแด่พระสรี
 ธาตุ^(๒) ซึ่งมีพระนามว่ากรมเตงฆคตศรี-
 ธรรมมาโคก^(๓) ณ ตำบลธานยปุระ เช่นใน
 บัญชีนี้ ข้าบาทมุล^(๔) ผู้มีวรรณทุกเหล่า^(๕)
 ๒๐๑๒, พาน ๒๒, ถ้วยเงิน ๒๒, ช้าง ๑๐๐,
 ม้า ๑๐๐, นาค ๑๐, สี่วิกา^(๖) สอง เป็น
 พระบุษ, วันหนึ่งข้าวสาร ๔๐ ลิ^(๗)
 มหาเสนาบดีผู้หนึ่งชื่อศรีภูนาทิตย
 อิศวรทวิป นำกระแสรราชโองการราช
 ธิราช^(๘) มายังกรุงสุนท^(๙) ผู้ครอบครอง
 ณ ธานยปุระ บัณฑูรใช้ให้ถวายที่นาซึ่ง
 ได้กำหนดเขตไว้แล้ว เป็นพระบุษชามรเตง
 ฆคต^(๑๐) ใน (มหา) ศักราช^(๑๑) ๑๐๘๙ ขึ้น ๑๕
 ค่ำเดือนสาม วันอาทิตย์ บูรพพาสาร^(๑๒)
 ฤกษ์ เฟลา ๑ นาฬิกา ฯ
 อนึ่ง ความสวัสดิ์จึงมี, เวลาเที่ยง ฯ
 กรุงสุนททำบุษชามรเตงฆคต ถวายที่นา
 ซึ่งได้กำหนดเขตไว้แล้ว เช่นในบัญชีนี้
 .....บูรพพจจทิง (=คลอง) ปศุจิมจ
 ภูเขา.....ทกษิณจตบางฉว.....อุต
 จจทิงชรุกเขวะ (=คลองหมูแหวะ) นา
 โสรงขยา นาตรโลม นาทรกง บูรพพจ
 คลองเปร์ ปศุจิมจตศรท ทกษิณจตบึงสุด
 อุตจจตคลองนาพระฆคต บูรพพจทิง
 อาคเนย์จต.....อุตจจตศรท.....ผสมนา
 ซึ่งได้กำหนดเขตไว้แล้วเป็นห้าอเลอ ฯ^(๑๓)

Comment [๙1]:

๒๙. ตรปศุรก ๐ ทกษณตรบบิงสุตค
 ๓๐. อุตุตตรตรบจทิงเสฐรพฐชคต ๐ บฐรพพ
 ๓๑. ตรบกติง ๐ อคเณยตรบ.
 ๓๒. . . . ๐ อุตุตตรตรบศุรก . . .
 ๓๓. . . . ๐ ผุสเสฐรนิพฐชนนเลปฐรรม

อธิบายคำโดยผู้อ่านและแปล

(๑) กรุงศรีธรรมาสค, คำว่า “กรุง” ในภาษาขอม เป็นกริยา แปลว่า ครอบ, รักษา, ป้องกัน เป็นนามแปลว่านคร, ราชธานี, บุรี ในภาษาหนังสือหรือในวรรณคดีใช้แทนคำว่าพญา หรือราชา ก็มี เช่น กรุงศรีธรรมาสค ในศิลาจารึกนี้คือพญาศรีธรรมาสคหรือพระเจ้าศรีธรรมาสคนั่นเอง เรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าศรีธรรมาสคทั้งสองพระองค์ปรากฏอยู่ในหนังสือเอกสารประวัติศาสตร์เมืองพัทลุง ซึ่งแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๒ สมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระภูมินทรราชา (ขุนหลวงห้ายสระ) เล่าเรื่อง “นางเลือดขาว” มีใจความตอนหนึ่งเกี่ยวกับพระเจ้าศรีธรรมาสคทั้งสองพระองค์ว่า

“นางและเจ้าพญา (คือนางเลือดขาว และกุมารผู้เป็นสามี) กริธาพลกลับหลังมายังสทัง บางแก้วเล่าแล กุมารก็เลียบดินดูจะสร้างเมือง ก็มาถึงแขวงเมืองนครศรีธรรมราชและก็สร้างพระพุทธรูปเป็นหลายตำบล จะตั้งเมืองบมิได้ เหตุหน้านั้นเข้า หาพันธุ์สกับมิได้ ก็ให้มาตั้ง ณ เมืองนครศรีธรรมราช แลยังมีพระศพธาตุแลเจ้าพระญา (แลเจ้าพระญา = คือเจ้าพระญา) ศรีธรรมาสค ลูกเจ้าพระยาศรีธรรมาสคราชนั้น” สำหรับข้อความที่ขีดเส้นใต้ในนี้หมายความว่า “ซึ่งมีพระบรมอัฐิของพระเจ้าพระญาศรีธรรมาสคราช ผู้เป็นพระราชโอรสของเจ้าพระญาศรีธรรมาสคราชประดิษฐานอยู่ในที่นั้น” ตามข้อความที่ยกมานี้พอจะทราบได้ว่า เมืองนครศรีธรรมราชในสมัยนั้นมีพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีธรรมาสคราชอยู่สองพระองค์ คือ พระชนกกับพระราชโอรส แต่กระนั้นก็ยังไม่ใช่ที่ทราบแน่ชัดว่า ข้อความที่กล่าวมานี้จะตรงกับข้อความในศิลาจารึกหลักนี้หรือไม่ ขอให้นักประวัติศาสตร์ช่วยกันพิจารณาต่อไป

(๒) พระสรีธาตุในที่นี้ หมายถึงพระบรมอัฐิของพระเจ้าศรีธรรมาสคในพระบรมโกศ

(๓) กมรเตงชคตศรีธรรมาสค, คำว่า “กมรเตง” เป็นภาษาขอมแปลว่า “เป็นเจ้า” โดยปริยายหมายถึงเป็นที่เคารพนับถือเช่นพระเจ้าแผ่นดินและครูบาอาจารย์ เป็นต้น ส่วนคำว่า “ชคต” นั้นเป็นภาษาสันสกฤตแปลว่า “สัตว์โลกหรือปวงชน” กมรเตงชคต แปลว่า เป็นเจ้าแห่งสัตว์โลกหรือเป็นเจ้าแห่งปวงชน เพราะฉะนั้นคำว่า “กมรเตงชคตศรีธรรมาสค” จึงอาจแปลได้ว่าพระเจ้าศรีธรรมาสคเป็นเจ้าแห่งสัตว์โลกหรือเป็นที่เคารพนับถือของปวงชน อนึ่ง พึงสังเกตว่า คำว่า “กมรเตง” นั้น ใช้สำหรับนำหน้านามของบุคคลซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ ทั้งที่ยังดำรงชีวิตอยู่หรือสิ้นชีวิตไปแล้วก็ได้ แต่คำว่า “ชคต” เช่นในศิลาจารึกนี้ ใช้เฉพาะผู้ที่สิ้นชีวิตไปแล้ว, ความหมายของคำว่า “ชคต” นอกจากนี้นำไปรดดูในพจนานุกรมสันสกฤต

(๔) ข้าบาทมูล = ข้าราชการในพระราชสำนัก

- (๕) วรรณทุกเหล่า = วรรณทั้ง ๔ คือ กษัตริย์, พรหมณ์, แพศย์, ศูทร
 (๖) สีวิกา = วอ, เสลียง, คานหาม
 (๗) ลี = เป็นมาตราซึ่งตวงของขอมในสมัยโบราณ
 (๘) ราชาริราชในที่นี้ = กรุงศรีธรรมมาโคกหรือพระเจ้าศรีธรรมมาโคกในบรรทัดแรก
 (๙) กรุงสุนัต = พระเจ้าสุนัต
 (๑๐) กมรเตงชคต, คำว่า “กมรเตงชคต” ในศิลาจารึกนี้ เป็นคำเรียกแทนพระนาม พระเจ้าศรีธรรมมาโคกในพระบรมโกศ
 (๑๑) (มหา) ศักราช ๑๐๘๙ = พ.ศ. ๑๗๑๐
 (๑๒) นูรพษาณ ชื่อฤกษ์ที่ ๒๐ ได้แก่ ดาวแรดตัวผู้ หรือดาวข้างพลาย
 (๑๓) อเลอ = แปลง, ห่าอเลอ = ห่าแปลง.

จากศิลาจารึกหลักนี้จะเห็นได้ชัดว่ามีความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระราชากษัตริย์ศรีธรรมมาโคก ถวายที่ดิน หรือถวายนามอูทให้ผู้ที่เป็นที่เคารพ ดังความตอนหนึ่งว่า “. . . สิ่งสักการที่มหาราชาริราชผู้มีพระนามว่ากรุงศรีธรรมมาโคก ถวายแด่พระสรีรราชซึ่งมีพระนามว่ากมรเตงชคตศรีธรรมมาโคก . . . มหาเสนาบดีผู้หนึ่งชื่อ ศรีภูวนาทียอศวรทวิปนำกระแสนพระราชโองการราชาริราชมา . . .” แม้ศิลาจารึกหลักนี้จะไม่ได้ระบุที่ตั้งของกรุงศรีธรรมมาโคกไว้อย่างชัดเจน แต่คำว่า “ศรีธรรมมาโคก” ในศิลาจารึกนี้สัมพันธ์กับเรื่องราวของนครศรีธรรมราช ซึ่งพบหลักฐานเอกสารสนับสนุนในสมัยหลังอย่างไม่มีปัญหา^{๒๑} เช่น ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช และตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช อันเป็นเอกสารโบราณของไทยเป็นต้น

ส่วนเอกสารโบราณของต่างชาติก็ได้พบชื่อนี้เช่นเดียวกัน อย่างในเอกสารโบราณของลังกาที่เป็นรายงานของข้าราชการสิงหลที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ บังเอิญในตอนกลับจากกรุงศรีอยุธยาเรือเสียไปติดอยู่ที่ตลิ่งหน้าเมืองนครศรีธรรมราช ข้าราชการผู้นั้นชื่อ วิลพาเค (Lilbage) ได้กล่าวถึงเมืองนครศรีธรรมราชในขณะนั้นไว้อย่างน่าสนใจหลายประการ ตอนหนึ่งได้เขียนไว้ เมื่อวันอังคารที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๙๔ ว่าดังนี้^{๒๒}

“. . . ในใจกลางของเมืองนี้มีพระสถูปเจดีย์องค์หนึ่งใหญ่ทัดเทียมกับพระสถูปเจดีย์รุวันแวลี (Ruvanvali) แห่งเมืองโปโลปนารูวะ (Polonnaruva) ในลังกา พระสถูปเจดีย์องค์นี้กษัตริย์ศรีธรรมมาโคก (King Sri Dharmasoka) เป็นผู้ทรงสร้างโดยทรงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายในพระสถูปเจดีย์องค์นี้ด้วย . . .”

“ศรีธรรมราช”

เป็นชื่อที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ ซึ่งพบที่วัดหัวเวียง (วัดเวียง) อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ดังกล่าวมาแล้ว ศิลาจารึกภาษาสันสกฤตหลักนี้สลักขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๗๓ และได้กล่าวไว้ว่าสลักขึ้นในรัชสมัยของเจ้าผู้ครองแผ่นดินทรงมีอิสริยยศว่า “ศรีธรรมราช” ผู้เป็นเจ้าของ “ตามพวลิงค์ (ตามพวลิงคศวร)”

ต่อมาชื่อ “ศรีธรรมราช” นี้ได้ปรากฏอีกในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งกรุงสุโขทัย ซึ่งสลักด้วยอักษรไทยและภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๕ ดังความบางตอนในศิลาจารึกหลักนี้ เช่น^{๒๓}

“... เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีรัฐญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรย หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคนลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา...” และ “... มีเมืองกว้างขวางหลายปราบเบื่องตะวันออกสอดสระหลวง สองแคว ลุมบาจาย สคาเท้าฝั่งของเถิงเวียงจันทน์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องหัวนอน รอดคนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว เบื่องตะวันตก รอดเมืองจอต เมือง... นหงสาวดีสมุทรหาเป็นแดน เบื่องตีนนอน รอดเมืองแพร่ เมืองมาน เมืองน... เมืองพลัว ฝั่งของ เมืองชวาเป็นที่แล้ว...” เป็นต้น

“สิริธรรมนคร” หรือ “สิริธัมมนคร”

ชื่อนี้พบว่าใช้ในกรณีที่เป็นชื่อของสถานที่ (คือเมืองหรือนคร) เช่นเดียวกับชื่ออื่นๆ ที่กล่าวมาแต่หากเป็นชื่อของกษัตริย์มักจะเรียกว่า “พระเจ้าสิริธรรม” หรือ “พระเจ้าสิริธรรมนคร” หรือ “พระเจ้าสิริธรรมราช”

ชื่อ “สิริธรรมนคร” ปรากฏในหนังสือบาลีเรื่องจามเทวีวงศ์ ซึ่งพระโพธิ์รังสีพระเถระชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่งขึ้นในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นอกจากนี้ยังปรากฏอยู่ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งพระรัตนปัญญา พระเถระชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่งขึ้นเป็นภาษาบาลีเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ และมีผู้อื่นแต่งต่ออีก จนแต่งเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๑^{๒๔}

ส่วนในหนังสือสังคณิทานซึ่งพระโพธิ์รังสีพระเถระชาวเชียงใหม่ได้แต่งขึ้นเป็นภาษาบาลีเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๔๕-๑๘๕๕ (ในรัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกนหรือพระเจ้าวิไชยดิศครองราชย์ในนครเชียงใหม่ แห่งลานนาไทย) เรียกว่า “พระเจ้าศรีธรรมราช”^{๒๕}

“โลแค็ก” หรือ “โลกัก” (Locae, Loehae)

เป็นชื่อที่มาร์โคโปลโลเรียกระหว่างเดินทางกลับบ้านเกิดเมืองนอน เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๕ โดยออกเดินทางจากเมืองท่าจินเจาของจีน แล่นเรือผ่านจากปลายแหลมญวนตัดตรงมายังตอนกลางของแหลมมลายู แล้วกล่าวพรรณนาถึงดินแดนในแถบนี้แห่งหนึ่ง ชื่อ “โลแค็ก” ซึ่งเข้าใจว่าน่าจะเป็นลิกอร์หรือนครศรีธรรมราช^{๒๖}

“ปาฏลีบุตร” (Pataliputra)

เป็นชื่อที่ปรากฏในเอกสารโบราณของลังกาที่เป็นรายงานของข้าราชการสิงหลที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งได้กล่าวถึงเมืองนี้ไว้ในตอนที่ยกกลับเพราะเรือเสียที่ตลิ่งหน้าเมืองนี้ โดยเรียกคู่กันในเอกสารชิ้นนี้ว่า “เมืองปาฏลีบุตร” ในบางตอน และ “เมืองละคอน” (Muan Lakon)^{๒๗} ในบางตอน เช่น

“... ในวันอังคารที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๕๔ ในขณะที่เขากำลังมาถึงเมืองละคอน (Muan Lakon) ซึ่งเป็นแคว้นหนึ่งของสยาม เรือก็อับปางลงแต่ไม่มีผู้ใดได้รับอันตรายและทุกคน

ได้ขึ้นฝั่งยังดินแดนที่เรียกกันว่าเมืองละคอน ในดินแดนนี้มีเมือง (City) ใหญ่เมืองหนึ่งเรียกกันว่า “ปาฏลีบุตร” (Pataliputra) ซึ่งมีกำแพงล้อมรอบ ทุกด้าน . . .”^{๒๔}

ในโครงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีของนายสวนมหาดเล็กก็เรียกตามพริ้งค์หรือนครศรีธรรมราชว่า “ปาดลีบุตร” เช่นกัน ดังที่ปรากฏในโคลงบางบทว่าดังนี้^{๒๕}

(๓๗) ปางปาดลีบุตรเจ้า	นัครา
แจ้งพระยศเดชา	ปิ่นเกล้า
ทรงศักดิ์อังกา	เกกเก่ง อยู่แธ
ยังไม่ประนตเข้า	สู่เจ้อมบทมาลัย ๕

“ลึงกอร์”

เป็นชื่อที่ชาวมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ๓ จังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ใช้เรียกชื่อเมืองตามพริ้งค์หรือนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ชื่อลึงกอร์นี้ชาวมลายูในรัฐกลันตันและเมืองใกล้เคียงใช้เช่นเดียวกัน เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวไทยมุสลิมในบริเวณดังกล่าวนี้ไม่เคยเรียกชื่อตามพริ้งค์ว่า “นครศรีธรรมราช” เลยมาแต่สมัยโบราณยิ่งกว่านั้นแม้แต่คำว่า “นคร” เขาก็ไม่ใช่ เพราะเขามีคำว่า “เนกริ” หรือ “เนกรี” (Nigri) อันหมายถึงเมืองใหญ่หรือนครไข้อยู่แล้ว ปัจจุบันนี้ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้ง ๓ จังหวัดยังคงเรียกตามพริ้งค์หรือนครศรีธรรมราชว่า

“ลึงกอร์” อยู่บ้างด้วยเหตุนี้ชื่อ “ลึงกอร์” ที่ชาวโปรตุเกส ฮอลันดา และยุโรปชาติอื่นๆ ใช้เรียกชื่อตามพริ้งค์หรือนครศรีธรรมราช อาจจะเรียกตามที่ชาวมลายูและชาวพื้นเมืองในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยทั้ง ๓ จังหวัดใช้ก็ได้ เพราะชาวยุโรปคงจะอาศัยชาวมลายูเป็นคนนำทางหรือเป็นล่ามในการแล่นเรือเข้ามาค้าขายกับเมืองท่าต่างๆ บนแหลมมลายูตอนเหนือหรือคาบสมุทรมลายู^{๒๖}

“ลึงกอร์” (Ligor)

เป็นชื่อที่พ่อค้าชาวโปรตุเกสซึ่งเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น คือในสมัยรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่สอง หรือเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๑ อันเป็นชาวยุโรปชาติแรกที่ได้เข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยใช้เรียกตามพริ้งค์หรือนครศรีธรรมราช และพบว่าที่ได้เรียกแตกต่างกันออกไปเป็น “ละกอร์” (Lagor) ก็มี

นักปราชญ์สันนิษฐานว่า คำว่า “ลึงกอร์” นี้ชาวโปรตุเกสคงจะเรียกเพี้ยนไปจากคำว่า “นคร” อันเป็นคำเรียกชื่อย่อของ “เมืองนครศรีธรรมราช” ทั้งนี้เพราะชาวโปรตุเกสไม่ถนัดในการออกเสียงตัว “น” (N) จึงออกเสียงตัวนี้เป็น “ล” (L) ดังนั้นจึงได้เรียกเพี้ยนไปดังกล่าว แล้วในที่สุดชื่อ “ลึงกอร์” นี้ก็กลายเป็นชื่อที่ชาวตะวันตกรู้จักกันดี^{๒๗}

ในจดหมายเหตุของวันวลิต (Jeremais Van Vliet) พ่อค้าชาวดัชซึ่งเป็นผู้จัดการห้างฮอลันดา และเข้ามาประเทศไทยในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็ได้เรียกเมืองนครศรีธรรมราชว่า “ลึงกูร์” (Lijgoor Lygoot)^{๒๘}

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) ชูตชาวอังกฤษที่เป็นตัวแทนของบริษัทอินเดียตะวันออกของ อังกฤษเข้ามาเจรจาทำรัฐบาลไทยก็เรียกนครศรีธรรมราชว่า “ลิกอร์”^{๓๓}

แม้แต่ในปัจจุบันนี้ชาวตะวันตกก็ยังใช้ชื่อนี้กันอยู่ อย่างชื่อศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ที่พบ ณ วัดเสมาชัย (คู่แฝดกับวัดเสมาเมือง ต่อมารวมกับบางส่วนเป็นวัดเสมาเมือง) อำเภอเมือง จังหวัด นครศรีธรรมราช นั้น ชาวตะวันตกและเอเชียรู้จักกันในนาม “จารึกแห่งลิกอร์” (Ligor Inscription) นอกจากนี้ยังเรียกด้านที่ ๑ ของศิลาจารึกหลักนี้ว่า “Ligor A” และเรียกด้านที่ ๒ ว่า Ligor B “^{๓๔} ดังนั้นนอกจาก “ตามพรลิงค์” แล้ว ชื่อเก่าของนครศรีธรรมราชอีกชื่อหนึ่งที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางใน ระยะเวลาหลัง คือ “ลิกอร์”^{๓๕}

“ละคร” หรือ “ลคร” หรือ “ละครอน”

คงจะเป็นชื่อที่เพี้ยนไปจากชื่อ “นคร” อันอาจจะเกิดขึ้นเพราะชาวมาเลย์และชาวตะวันตก เรียกเพี้ยนไป แล้วคนไทยก็กลับไปเอาชื่อที่เพี้ยนนั้นมาใช้ เช่นเดียวกับที่เคยมีผู้เรียกนครลำปางว่า “เมืองลคร” หรือ “เมืองละครอน” เป็นต้น และคงเป็นชื่อที่ใช้เรียกกันในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ดังหลักฐานที่ปรากฏในเอกสารโบราณของชุดสังหลที่รายงานไปยังลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๔ ดังที่ได้ กล่าวมาแล้วในชื่อ “ปาฏลิสบุตร” ข้างต้นนั้น

นักปราชญ์บางท่านให้ความเห็นว่าที่ได้เรียกเช่นนี้เพราะว่าเมืองนครเคยมีชื่อเสียง ทางการละครมาแต่โบราณ แม้แต่สมัยกรุงธนบุรีเมื่อเมืองหลวงต้องการฟื้นฟูศิลปะการละครยังต้องเอา แบบอย่างไปจากเมืองนครศรีธรรมราช^{๓๖}

“นครศรีธรรมราช”

เป็นชื่อที่อาจารย์ตรี อมาตยกุล และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (George Coedes) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสมีความเห็นว่า คนไทยฝ่ายเหนือเรียกขานนามราชธานีของกษัตริย์ “ศรีธรรม- ราช” ตามอภินิหารของกษัตริย์ผู้ครองนครนี้ ซึ่งถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมาทุกพระองค์ จนเป็นที่รู้จัก กันดีโดยทั่วไปและเป็นเหตุให้มีการขานนามตามชื่ออภินิหารของกษัตริย์ผู้ครองนครนี้ ซึ่งได้ใช้เรียก ขานกันมาแต่สมัยสุโขทัยเป็นอย่างน้อยตราบจนปัจจุบันนี้^{๓๗}

ด้วยวิวัฒนาการอันยาวนานแห่งนครศรีธรรมราช ดินแดนที่มีอดีตอันไกลโพ้นแห่งนี้ ชื่อที่ ได้รับการจารึกไว้ในบันทึกแห่งมนุษยชาติ ณ ที่ต่างๆ กันทั่วทุกมุมโลก และทุกช่วงสมัยแห่งกาลเวลาที่ นำมาแสดงเพียงบางส่วนเหล่านี้ย่อมชี้ให้เห็นพัฒนาการและอดีตอันรุ่งโรจน์ของนครศรีธรรมราชได้เป็น อย่างดี ยิ่งเมื่อหวนกลับไปสัมผัสกับหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในนครศรีธรรมราชเข้าผสมผสาน ด้วยแล้ว ทำให้ภาพแห่งอดีตของนครศรีธรรมราชทำทลายต่อการทำความเข้าใจกับ “นครศรีธรรมราช” ดินแดนที่ร่ำรวยไปด้วยมรดกทางอารยธรรมและศิลปวัฒนธรรมแห่งนี้ยิ่งลึกลงและจริงจิ่งยิ่งขึ้น

วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของนครศรีธรรมราช

การศึกษาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของนครศรีธรรมราชได้ดำเนินการมานานแล้ว อดีตอันรุ่งเรืองของนครศรีธรรมราชจึงได้รับการเผยแพร่ครั้งแล้วครั้งเล่าในรูปแบบและภาษาต่างๆ

ข้อมูลที่น่าสนใจในการศึกษาตีความทั้งจากศิลาจารึกขุนแก้วที่ค้นพบเป็นจำนวนมากในนครศรีธรรมราช ประติมากรรม และโบราณวัตถุสถานอื่นๆ ตลอดจนเอกสารโบราณที่ค้นพบในเมืองนี้เป็นจำนวนมาก ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ เช่น ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช และ ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น ผลจากการศึกษาค้นคว้าเหล่านั้นล้วนยังประโยชน์ต่อการศึกษากับอารยธรรมของนครศรีธรรมราชในระยะต่อมาอย่างใหญ่หลวง

ครั้น พ.ศ. ๒๕๒๑ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, จังหวัดนครศรีธรรมราช, หน่วยงาน และเอกชนอีกเป็นจำนวนมากต่างก็ตระหนักและเล็งเห็นความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในอันที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีของนครศรีธรรมราชอย่างมีระบบ จึงได้ร่วมกันจัดให้มี “โครงการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๓๐ ขึ้น โดยจะจัดสัมมนาทางวิชาการดังกล่าวในเนื้อหาต่างๆ ดังนี้^{๓๔}

๑. ลักษณะพื้นฐานทางประวัติศาสตร์
๒. ลักษณะทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
๓. ลักษณะทางประวัติศาสตร์สังคม
๔. ลักษณะทางภาษาและวรรณกรรม
๕. ลักษณะทางศิลปกรรม

๖. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราชที่สัมพันธ์กับดินแดนอื่น

การสัมมนาทางวิชาการประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชตามโครงการนี้ ในระยะแรกมีจำนวน ๕ ครั้ง โดยได้กำหนดช่วงเวลาและหัวข้อเรื่องไว้อย่างกว้างๆ ดังนี้

- ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๒๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์พื้นฐานของนครศรีธรรมราช
- ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๒๔ เรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช
- ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๒๖ เรื่อง ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวรรณกรรม
- ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๒๘ เรื่อง ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากศิลปกรรม
- ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๓๐ เรื่อง การตีความใหม่เกี่ยวกับศรีวิชัย

ขณะนี้ (พ.ศ. ๒๕๒๗) การสัมมนาทางวิชาการดังกล่าวซึ่งจัดขึ้น ณ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราชได้ผ่านไปแล้ว ๓ ครั้ง คือ ครั้งที่ ๑ ในระหว่างวันที่ ๒๕-๒๘ มกราคม ๒๕๒๑, ครั้งที่ ๒ ในระหว่างวันที่ ๒๕-๒๗ มกราคม ๒๕๒๕ และครั้งที่ ๓ ในระหว่างวันที่ ๑๔-๑๘ สิงหาคม ๒๕๒๖ ผลจากการสัมมนาทางวิชาการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของนครศรีธรรมราชอย่างกว้างขวาง^{๓๕}

ในที่นี้จะกล่าวถึงวิวัฒนาการทางด้านอารยธรรมของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของนครศรีธรรมราชโดยสังเขป ดังนี้ คือ

ยุคหินกลาง

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการสำรวจภาคสนามทางโบราณคดีของกรมศิลปากร ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้พบเครื่องมือหินเก่าแก่ (จากการเปรียบเทียบโดยถือตามลักษณะเครื่องมือ) จัดเป็นเครื่องยุคหินโพลีโตซีนตอนปลายที่ถ้ำตาหมื่นยม ตำบลช้างกลาง อำเภอฉวาง เครื่องมือหินดังกล่าวนี้

มีลักษณะกะเทาะหน้าเดียว รูปไข่ คมรอบ ปลายแหลม ด้านบนคล้ายรอยโดยตัด คล้ายกับลักษณะของ ขวานกำปั้นที่พบ ณ ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี และจัดว่าเป็นเครื่องมือหินยุคหินกลาง (อายุราว ๑๑,๐๐๐-๘,๓๕๐ ปี มาแล้ว) หรือมีลักษณะเหมือนเครื่องมือหินวัฒนธรรมโฮบิบเนียน ดังนั้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่าในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้มีมนุษย์เข้ามาอยู่อาศัยอยู่ตั้งแต่ยุคหินกลางเป็นอย่างน้อย เป็นต้นมา^{๕๐}

ยุคหินใหม่

ครั้นในยุคหินใหม่ (อายุราว ๓,๗๖๖-๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว) ได้พบเครื่องมือเครื่องใช้ และ ภาชนะดินเผาในยุคนี้กระจายโดยทั่วไปทั้งที่บริเวณถ้ำและที่ราบของจังหวัดนครศรีธรรมราช เช่น พบเครื่องหินที่มีป้า ตัวขวานยาวใหญ่ (บางท่านเรียกว่า “ระนาดหิน”) ที่อำเภอท่าศาลา นอกจากนี้ได้พบขวานหินแบบ จงอยปากนก, มีดหิน, สิวหิน, และหม้อสามขา เป็นต้น ในหลายบริเวณของจังหวัดนี้^{๕๑}

แสดงว่าในยุคนี้ได้เกิดมีชุมชนขึ้นแล้ว และชุมชนนี้กระจายโดยทั่วไป อันอาจจะตีความได้ว่าชุมชนในยุคนี้เองที่ได้พัฒนามาเป็นเมืองและมีอารยธรรมที่สูงส่งในระยะต่อมา

ยุคโลหะ

ในยุคโลหะ (อายุราว ๒,๕๐๐-๒,๒๐๐ ปีมาแล้ว) ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญของยุคนี้ คือ กลองมโหระทึกสำริดในนครศรีธรรมราชถึง ๒ ใบ คือ ที่บ้านเกตุกาย ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง ใบบึง และที่คลองคุดด้วน อำเภอฉวาง อีกใบบึง กลองมโหระทึกดังกล่าวนี้จัดอยู่ในวัฒนธรรมดองซอน

ดังนั้น ย่อมเป็นการยืนยันได้ว่ายุคนี้ชุมชนในนครศรีธรรมราชได้มีการติดต่อหรือ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชุมชนอื่นแล้ว การติดต่อดังกล่าวอาจจะโดยการเดินเรือ แสดงให้เห็นว่าสังคมหรือชุมชนในนครศรีธรรมราชเริ่มย่างเข้าสู่สังคมเมืองในยุคประวัติศาสตร์แล้ว ซึ่งระยะที่กล่าวนี้อาจจะเป็นระยะต้นคริสตศักราชหรือพุทธศตวรรษที่ ๕

พุทธศตวรรษที่ ๗-๘

ในคัมภีร์มหานิทเทศซึ่งแต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ ได้กล่าวถึงเมืองท่าที่สำคัญในอินเดีย ลังกา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายเมือง ในจำนวนเมืองเหล่านี้ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงเมือง นครศรีธรรมราชไว้ด้วย ดังความตอนหนึ่งที่ว่า “. . . ไปชวาไปกะมะลิง (ตะมะลิง) ไปวังกะ (หรือวังคะ) . . .”^{๕๒} นอกจากนี้ยังปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหาซึ่งแต่งขึ้นในระยะเดียวกันกับคัมภีร์มหานิทเทศด้วย^{๕๓} คำว่า “กะมะลิง” หรือ “ตะมะลิง” หรือ “กะมะลี” หรือ “ตะมะลี” จีนเรียกว่า “ตั้งมาลิ่ง” เจ้าชุกวี่เรียก “ตัน-มา-ลิง” ในศิลาจารึกเรียก “ตามพวลิงค์” หรือ “ตามรลิ่งค์” คือ เมืองนครศรีธรรมราชโบราณ^{๕๔}

แสดงว่าในระยะนี้ เมืองนครศรีธรรมราชโบราณเป็นเมืองที่มีความเจริญทางด้านการค้า หรือเป็นตลาดการค้าที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักเดินเรือและ พ่อค้าชาวอินเดีย อาหรับ และจีน

พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐

นอกจากเอกสารของต่างชาติจะกล่าวถึงนครศรีธรรมราชในขณะนี้แล้ว ได้มีการค้นพบพระวิษณุศิวลอันเป็นเทวรูปกลุ่มที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวน ๓ องค์ในภาคใต้ พระวิษณุในกลุ่มนี้จำนวน ๒ องค์ ค้นพบในจังหวัดนครศรีธรรมราช คือ องค์แรกค้นพบที่หอพระนารายณ์ อำเภอเมือง ต่อมาย้ายไปประดิษฐาน ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราชตามลำดับองค์ที่สองค้นพบที่วัดพระเพรง ตำบลนาสาร อำเภอเมือง และปัจจุบันนี้จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช เทวรูปกลุ่มนี้มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ เพราะเหตุว่าแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียสมัยมฤดาและอมราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๘-๙) ปรากฏอยู่^{๔๕}

พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาก็ได้ปรากฏขึ้นในนครศรีธรรมราช คือ เศียรพระพุทธรูปศิลาขนาดเล็กซึ่งพบที่อำเภอสิชล (สูง ๘.๘๐ เซนติเมตร) ปัจจุบันนี้จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช เศียรพระพุทธรูปดังกล่าวนี้มีต้นแบบมาจากศิลปะลุ่มแม่น้ำกฤษณาทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอินเดีย และศิลปะแบบนี้ได้ส่งอิทธิพลต่อศิลปะรุ่นหลังมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓^{๔๖}

นอกจากนี้ในชุมชนโบราณสิชล^{๔๗} ซึ่งตั้งอยู่บนแนวสันทรายที่ทอดตัวในแนวเหนือ-ใต้ โดยเป็นแนวตั้งแต่เขตอำเภอขนอมผ่านลงมายังอำเภอสิชล อำเภอท่าศาลา และอำเภอเมือง นครศรีธรรมราช ซึ่งยาวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร และอยู่ห่างจากชายฝั่งอ่าวไทยประมาณ ๕-๑๐ กิโลเมตร ได้ค้นพบโบราณวัตถุและโบราณสถานที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มากมาย^{๔๘}

ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาทางอารยธรรมและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ชาติ เพราะมีที่ราบชายฝั่งทะเลกว้างใหญ่ไพศาลเหมาะแก่การกสิกรรม มีอ่าวและแม่น้ำหลายสายที่เหมาะสมแก่การจอดเรือและคมนาคม มีแหล่งน้ำสำหรับการบริโภค และตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นชายฝั่งทะเลเปิดอันเหมาะแก่การเป็นสถานีการค้า และแหว่พักสินค้ามาแต่โบราณทำให้ชุมชนโบราณแห่งนี้มีพัฒนาการสูงส่งมาแต่อดีตเหมือนกับชุมชนอื่นๆ บนคาบสมุทรไทยอันเป็นศูนย์กลางหรือจุดนัดพบระหว่างอารยธรรมและการค้าของพ่อค้าวานิชในทะเลจีนใต้แห่งมหาสมุทรแปซิฟิกกับพ่อค้าวานิชในทะเลอันดามันแห่งมหาสมุทรอินเดีย หรืออีกนัยหนึ่งคือ “จุดนัดพบระหว่างตะวันออกกับตะวันตก”^{๔๙} หากแต่เพราะสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมว่าทำให้ชุมชนโบราณสิชลพัฒนาการได้อย่างรวดเร็วและกว้างใหญ่ไพศาลมาก ทั้งนี้เพราะสภาพภูมิศาสตร์โบราณคดีที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานเช่นนี้ ย่อมเหมาะสำหรับการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์โบราณในแหล่งโบราณคดีชายฝั่งทะเลมาก โดยเฉพาะในยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์และยุคเริ่มต้นประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในภาคใต้ ปรากฏว่าลักษณะภูมิศาสตร์โบราณคดีมีอิทธิพลต่อการตั้งหลักแหล่งมาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ แล้วได้วิวัฒนาการมาตามลำดับ ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในการตั้งหลักแหล่งชุมชนที่เป็นบ้านเมืองของประชาชนในภาคใต้มาตั้งแต่โบราณ กล่าวว่าการบริเวณที่มีความเจริญสูงขึ้นไปจนถึงเมืองอยู่ทางฝั่งตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ ส่วนทางฝั่งตะวันตก

ประชาชนที่ตั้งหลักแหล่งมี ๒ พวกซึ่งมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน คือ พวกแรกได้แก่คนพื้นเมืองที่มีความเป็นอยู่ลำหลัง มีอาชีพประมงหรือล่าสัตว์และทำไร่เลื่อนลอย อยู่กันเป็นชุมชนเล็ก ไม่สามารถขยายตัวเป็นเมืองใหญ่ได้ ส่วนพวกที่สองเจริญสูงกว่า แต่มักจะเป็นชาวต่างชาติ เช่น พ่อค้าหรือนักแสวงโชคที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งพักสินค้าหรือขูดแร่ธาตุเป็นสินค้า ชุมชนพวกหลังนี้อาจจะขยายตัวเป็นเมืองได้^{๑๐}

จากการศึกษาทางโบราณคดีที่ผ่านมา กล่าวได้ว่าได้ค้นพบชุมชนโบราณที่เก่าแก่ในคาบสมุทไทยในช่วงต่อเนื่องของยุคสำริดกับยุคเริ่มแรกของการเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ของประเทศ ไทยในแหล่งโบราณคดีชายฝั่งทะเลหลายแห่งด้วยกัน แหล่งโบราณคดีเหล่านั้นได้พัฒนาอารยธรรมสืบเนื่องกันต่อมาด้วยเวลาอันยาวนาน และมีจำนวนไม่น้อยที่ได้พัฒนามาตามลำดับตราบจนปัจจุบันนี้ แหล่งโบราณคดีที่สำคัญและเป็นที่รู้จักกันดีมีอยู่มาก^{๑๑} เช่น แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดชุมพร แหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอท่าชนะ แหล่งโบราณคดีพุมเรียงและชุมชนโบราณไชยา อำเภอ แหล่งโบราณคดีเขาศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี แหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอสิชล อำเภอท่าศาลา และอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช แหล่งโบราณคดีสิงหพระ จังหวัดสงขลา แหล่งโบราณคดีในอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี แหล่งโบราณคดีเกาะคอเขา และอื่นๆ ในเขตอำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา และแหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอครองท่อม จังหวัดกระบี่ เป็นต้น

แหล่งโบราณคดีที่กล่าวมานี้มีอยู่ไม่น้อยที่สังเกตได้อย่างชัดเจนว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ อันหมายถึงศาสนาตั้งเดิมตั้งแต่สมัยพระเวท (เริ่มขึ้นเมื่อประมาณ ๑,๐๐๐ ปีก่อนพุทธกาล) ซึ่งมีลักษณะเป็นพหุนิยม แล้วเปลี่ยนแปลงไปที่ละขั้น จนถึงขั้นเทพองค์เดียวที่เป็นนามธรรม (Monism) ในที่สุดก็ได้วิวัฒนาการมาเป็นศาสนาฮินดู มีพระเจ้าสูงสุดสามองค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ (นารายณ์) และพระศิวะ (อิศวร) เรียกว่า “ตรีมูรติ” ในที่นี้ไม่ได้ใช้คำว่า “ศาสนาฮินดู” เพราะว่าหากใช้คำนี้ย่อมเน้นเฉพาะศาสนาของชาวอินเดียในปัจจุบันซึ่งมีลักษณะเป็นชาตินิยมหรือพลังทางสังคม บางช่วงรวมเอาศาสนาพุทธเข้าไปด้วยเมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ภาพพจน์ทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี และวิวัฒนาการของวัฒนธรรมไม่ชัดเจน เพราะไม่ได้เน้นสายธารทางศาสนาจากอินเดียที่ได้หลังไหลเข้ามาสู่ภาคใต้ของประเทศไทยแล้วกลายเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมทางศาสนาที่สำคัญ^{๑๒}

ก่อนที่ชุมชนในภาคใต้ของประเทศไทยจะรับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์นั้นได้กล่าวมาแล้วว่าดินแดนในบริเวณนี้มีพัฒนาการทางอารยธรรมสูงส่งมาก่อนแล้ว ดังนั้นจึงย่อมมีคติความเชื่ออันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองมาก่อนแล้วเช่นเดียวกันและเมื่อรับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์เข้ามาในระยะหลังคงจะได้มีการผสมผสานเอาความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่เดิมที่มีอยู่เดิมกับศาสนาพราหมณ์เข้าผสมกลมกลืนกันได้เป็นอย่างดี จากนั้นจึงพัฒนาให้ศาสนาพราหมณ์ที่ผสมกลมกลืนกับความเชื่อดั้งเดิมแล้วนั้นวิวัฒนาการกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นไปและมีความรุ่งเรืองสืบมาตราบจนปัจจุบันนี้

อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่เราค้นพบ ณ ชุมชนโบราณสิชลจึงเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งแห่งลักษณะการของวิวัฒนาการอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองบนคาบสมุทไทยดังกล่าวมา

ในด้านศิลปวัฒนธรรมกล่าวได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔ ดินแดนต่างๆ บนแหลมมลายูตอนเหนือ โดยเฉพาะนครศรีธรรมราชได้รับอิทธิพลแบบอย่างทางศิลปวัฒนธรรมจากอินเดียอย่างมากมาย อาจจะเรียกได้ว่าชาวอินเดียได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับค้าขายและเผยแพร่อารยธรรมฝังรากฐานมั่นคงครั้งสำคัญ^{๕๓} โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์เจริญรุ่งเรืองสูงสุด จึงได้ค้นพบโบราณวัตถุสถานมากกว่าที่ใดในประเทศไทย แม้แต่ชื่อเมือง “ตามพรลิงค์” ก็ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสืบเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์นั่นเองและหลักฐานทางโบราณวัตถุในลัทธิไศวะนิกายซึ่งเป็นที่เคารพนับถือแพร่หลายในอินเดีย ภาคใต้ก็พบเป็นจำนวนมากมายในเขตนครศรีธรรมราชรองรับอยู่แล้ว^{๕๔}

แม้ว่าในขณะนี้จะยังไม่ได้นำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีในชุมชนโบราณสิชล แต่ได้ค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีในชุมชนโบราณแห่งนี้เป็นจำนวนมากทั้งโบราณวัตถุโบราณสถานขึ้นส่วนสถาปัตยกรรม สระน้ำโบราณ และเศษศิลาจารึก หลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้ ส่วนใหญ่เนื่องในศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น

โบราณวัตถุโดยเฉพาะประติมากรรมรูปเคารพเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบ ชุมชนโบราณสิชลแห่งนี้ล้วนทำด้วยศิลา เช่น ศิวลึงค์, โยนิ, พระวิษณุ และพระพิฆเนศวร (พระคเณศ) เป็นต้น จากการกำหนดอายุเบื้องต้นโดยอาศัยรูปแบบทางศิลปกรรมเป็นเครื่องกำหนดอาจจะกล่าวได้ว่าโบราณสถานวัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔ เป็นส่วนใหญ่

ส่วนโบราณสถานนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าในชุมชนโบราณแห่งนี้มีโบราณสถานที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะได้ค้นพบโบราณวัตถุหรือรูปเคารพที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์ปรากฏอยู่ควบคู่กับโบราณสถานเหล่านี้ เช่น ศิวลึงค์ เทวรูปพระวิษณุ เทวรูปพระพิฆเนศวร และโยนิ เป็นต้น

จากการสำรวจภาคสนามทางโบราณคดีในขณะนี้ปรากฏว่าได้พบโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในชุมชนโบราณแห่งนี้ไม่น้อยกว่า ๕๐ แห่ง โบราณสถานส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ (คลอง) ในอำเภอสิชล เช่น คลองท่าหน คลองท่าควาย คลองท่าเรือรี และคลองเทพราช เป็นต้น

จากการกำหนดอายุเบื้องต้นของโบราณสถานเหล่านี้ โดยอาศัยรูปแบบทางศิลปกรรมของโบราณวัตถุที่พบร่วมกับโบราณสถานและอักษรปัลลวะบางตัวที่สลักอยู่ในชั้นส่วนของอาคาร โบราณสถานบางแห่ง อาจจะกล่าวได้ว่าโบราณสถานเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔^{๕๕} อันเป็นโบราณสถานรุ่นแรกๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังหลงเหลืออยู่

โบราณสถานในชุมชนโบราณแห่งนี้จำนวนไม่น้อยที่ถูกรื้อ จนโบราณวัตถุหรือรูปเคารพและชิ้นส่วนของอาคารซึ่งทำด้วยหินและอิฐกระจัดกระจายโดยทั่วไปชิ้นส่วนที่ทำด้วยหิน ได้แก่ ฐานเสา ธรณี ประตู่ กรอบประตู่ และเสา เป็นต้น และยังมีโบราณสถานอีกไม่น้อยที่ยังคงอยู่ภายใต้เนินดิน ซึ่งคงจะหมายถึงว่ายังไม่ถูกขุดคุ้ยทำลาย

รอบโบราณสถานที่อยู่ห่างจากลำน้ำ มักจะมีสระน้ำโบราณปรากฏอยู่โดยทั่วไปสระน้ำโบราณเหล่านี้คงจะขุดขึ้นเนื่องในความเชื่อหรือพิธีกรรมทางศาสนาและการบริโภคของชุมชน แต่

โบราณสถานบางแห่งแม้จะอยู่ใกล้ลำน้ำ แต่ก็ปรากฏสระน้ำโบราณเช่นกัน โดยสระน้ำโบราณมักจะอยู่ในตำแหน่งอื่น ๆ ที่ตรงข้ามกับด้านที่ติดลำคลอง

บรรดาโบราณสถานเหล่านี้ โบราณสถานบนเขาคานับว่าน่าสนใจมาก เพราะได้ค้นพบโบราณวัตถุ (รูปเคารพ) ของไวษณพนิกาย และไศวะนิกายที่มีอายุอยู่ในช่วงเดียวกันอยู่ด้วยกันหลายชิ้น นอกจากนี้ยังได้พบโยนิ (หรืออาจจะเป็นฐานรูปเคารพ) ขนาดใหญ่ ล้ำรางน้ามนต์ และชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่ส่วนใหญ่ทำด้วยหินปูนและอิฐเช่นเดียวกับแหล่งโบราณคดีอื่นๆ กระจายอยู่ทั่วไปทั้งภูเขาสูงนี้แต่สิ่งเหล่านี้พบในปริมาณมากและขนาดใหญ่กว่าในแหล่งโบราณคดีอื่นๆ คงจะเป็นเพราะมีโบราณสถานหลายหลังหรือไม่มีก็มียุคโบราณสถานขนาดใหญ่อยู่บนภูเขาสูงนี้จนนักโบราณคดีบางท่านตั้งข้อสังเกตว่าโบราณสถานแห่งนี้ อาจจะเป็นศูนย์กลางของชุมชนโบราณแหล่งนี้ และศูนย์กลางของโบราณสถานทั้งหลายในบริเวณนี้ก็ได้เพราะรอบๆ โบราณสถานแห่งนี้โดยเฉพาะทางด้านเหนือห่างออกไปรัศมีราว ๕๐๐-๑,๐๐๐ เมตร ได้พบโบราณสถานที่บ้านพบรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ทั้งไศวะนิกายและไวษณพนิกายกระจายอยู่อย่างหนาแน่นเป็นพิเศษ

บริเวณที่พบโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์หนาแน่นเป็นพิเศษในชุมชนโบราณสิชล ได้แก่ ตำบลสิชล ตำบลเทพราช ตำบลเสาเกา ตำบลฉลอง และตำบลทุ่งปรัง ในอำเภอสิชล ตำบลกลาย ในอำเภอท่าศาลา และในเขตเมืองโบราณนครศรีธรรมราช

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าชุมชนโบราณสิชลคงจะเป็นพัฒนาการของชุมชนยุคแรกๆ ของการเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ต่อเนื่องมาจนถึงยุครุ่งเรืองยุคหนึ่งของ “ตามพวลิงค์” ก็เป็นไปได้

ยิ่งกว่านั้น เมื่อได้ดำเนินการทางโบราณคดีในชุมชนโบราณแห่งนี้อย่างจริงจังและถูกหลักวิชาแล้ว คงจะได้ข้อมูลที่มียุคยิ่งเกี่ยวกับอารยธรรมอิทธิพลศาสนาพราหมณ์ในภูมิภาคนี้เป็นอย่างมาก เพราะหลักฐานเหล่านี้ อาจะรองรับเอกสารจีนที่กล่าวไว้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๘-๙ ในบริเวณเมือง Tun-sun ซึ่งเป็นรัฐทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกมีความเจริญทางการค้ามากจึงมีชนชาติเป็นจำนวนมากอยู่ในชุมชนนี้ ดังปรากฏว่ามีพวกฮู (Hu) ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่นี้ถึง ๕๐๐ ครอบครัว และพวกพราหมณ์ชาวอินเดียกว่าพันคน ซึ่งจำนวนหนึ่งได้แต่งงานกับสตรีชาวพื้นเมืองก็เป็นได้^{๕๖}

นอกจากจะพบหลักฐานทางโบราณคดีทั้งที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะในประเทศอินเดียโดยตรงอย่างมากภายในนครศรีธรรมราชในระยะนี้แล้ว เรายังค้นพบศิลาจารึกรุ่นแรกของประเทศไทยในนครศรีธรรมราชอีกหลายหลักในระยะนี้^{๕๗} เช่น ศิลาจารึกหุบเขาช่องคอย ซึ่งค้นพบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ ณ หุบเขาช่องคอย บ้านคลองท่อน หมู่ที่ ๙ ตำบลควนเกย อำเภอธำมรงค์ โดยจารึกด้วยอักษรปัลลวะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ (นายชูศักดิ์ ทิพย์เกษร นักภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร มีความเห็นว่าเมื่อพิจารณาโดยอาศัยวิวัฒนาการของรูปแบบอักษรเป็นเกณฑ์แล้ว จะปรากฏว่าศิลาจารึกหลักนี้มีรูปอักษรเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยในขณะนี้)^{๕๘} ศิลาจารึกหลักนี้ใช้ภาษาสันสกฤต ข้อความที่จารึกบางท่านกล่าวว่าเป็นการบูชาพระศิวะ, ความนอบน้อมต่อพระศิวะ, เหตุที่บุคคลผู้นับถือพระศิวะเข้าไปหาพระศิวะ และคติชีวิตที่ว่าคนดีอยู่ใน

บ้านของผู้ใด ความสุขและผลดีย่อมมีแก่ผู้นั้น^{๕๕} แต่บางท่านมีความเห็นว่าเป็นจารึกเกี่ยวกับการสรรเสริญและสวดตีพระเกียรติคุณของกษัตริย์ศรีวิชัย^{๕๖} และศิลาจารึกวัดมเหยงคณ์ อำเภอเมือง (จารึกหลักที่ ๒๗) ในหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒) ซึ่งจารึกด้วยอักษรปัลลวะคล้ายกับตัวอักษรที่พบในดินแดนเขมรโบราณ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ กล่าวถึงเรื่องราวทางศาสนา เรื่องของสงฆ์ พรหมณ์ และจริยวัตรอันเป็นส่วนประกอบทางศาสนา^{๕๗} เป็นต้น

จากหลักฐานที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่านครศรีธรรมราชได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียทั้งในด้านอักษร ภาษา ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี กฎหมาย และระบบการปกครอง อันเป็นรากฐานที่สำคัญทางวัฒนธรรมของนครศรีธรรมราชและของไทยในปัจจุบันนี้

พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔

นักปราชญ์บางท่านมีความเห็นว่าเป็นในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ จดหมายเหตุจีนในสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. ๑๖๖๑-๑๔๙๙) เรียกนครศรีธรรมราชว่า “ซฺหฺลิโฟซี” หรือ “ซฺ-ลิ-โฟ-ซี” หรือ “ซฺหฺลิโฟเซ” ต่อมาถึงสมัยราชวงศ์ซ้อง (พ.ศ. ๑๕๐๓-๑๘๒๒) เปลี่ยนเป็นเรียกว่า “สฺนโฟซี” หรือ “ซฺนโฟซี” ตำนานและพงศาวดารลังกาเรียกว่า “ชวกะ” ส่วนจดหมายเหตุพ่อค้าชาวอาหรับเรียกว่า “ซาบัก” หรือ “ซาบาเกะ” ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ เรียกว่า “ศรีวิชัย” อันเป็นชื่อที่ได้มาจากศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ (วัดเสมาเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช) เพราะในคำแปลศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ซึ่งสลักเมื่อ พ.ศ. ๑๓๑๘ นี้ ท่านเรียกกษัตริย์ว่า “พระเจ้ากรุงศรีวิชัย” และท่านยืนยันว่าชื่อที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นชื่อเดียวกัน เพียงแต่ท่านไปมีมติว่าศูนย์กลางหรือราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัยควรอยู่ที่เมืองปาเล็มบัง ในเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย แต่ต่อมาศาสตราจารย์มาซุมดาร์มีความเห็นขัดแย้งว่าราชธานีควรจะอยู่ที่ ณ ที่ที่พบศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ คือ นครศรีธรรมราช^{๕๘}

นอกจากชื่อพวกชวกะแล้ว ตำนาน พงศาวดารลังกา และจดหมายเหตุ เช่น คัมภีร์มหานิทเทศ ยังเรียกชื่อดินแดนปลายแหลมทองอีกหลายชื่อ เช่น สุวรรณทวีป, สุวรรณปุระ, และตามพรลิงค์ เป็นต้น^{๕๙}

คำ “ตามพรลิงค์” นั้น ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ (วัดหัวเวียง ไซยา) ด้วย ทำให้นักโบราณคดียอมรับว่าหมายถึงนครศรีธรรมราช เพราะฉะนั้นนักปราชญ์บางท่านจึงมีความเห็นว่ารัฐศรีวิชัยกับนครศรีธรรมราชก็คือแผ่นดินเดียวกัน ขอบเขตของรัฐนี้จะกว้างขวางแค่ไหนก็เป็นไปตามระยะแห่งความเจริญความเสื่อม ที่ตั้งของราชธานีจะโยกย้ายไปตั้งที่เมืองใดบ้างก็ย่อมแล้วแต่พระราชอัธยาศัย และอาณาภาพของกษัตริย์ผู้ปกครองรัฐในแต่ละช่วงสมัย^{๖๐} แต่เรื่องนี้ก็ยังไม่เป็นที่ยุติ คงจะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไปอีกไม่น้อย^{๖๑}

พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๕

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งเริ่มต้นในสมัยพระรามาธิบดี ๑ (ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๙๑๒) เป็นต้น แคว้นนครศรีธรรมราชคงจะเข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแคว้นศรีอยุธยาและแคว้นอื่น ๆ ด้วย เช่น ล้านนา สุโขทัย และละโว้ เป็นต้น เมื่อรัฐอิสระเหล่านี้รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอัน

เดียวกันแล้วจึงเรียกว่า "ราชอาณาจักรสยาม" โดยให้มีศูนย์กลางหรือราชธานีที่กรุงศรีอยุธยา ส่วน
แคว้นอื่นๆ มีฐานะเป็นประเทศราช

ในราว พ.ศ. ๑๙๒๘ พระราเมศวร (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๙๓๑-๑๙๓๘) ได้เสด็จยกกองทัพ
ขึ้นไปตีเชียงใหม่และได้กวาดต้อนชาวเชียงใหม่มาไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราช นับเป็นวิธีลดอำนาจหัว
เมืองล้านนาไทย และเพิ่มประชากรให้เมืองนครศรีธรรมราช

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ได้ทรงเปลี่ยน
ฐานะเมืองนครศรีธรรมราชเมือง "พระยามหานคร" มาเป็น "หัวเมืองเอก" ใน พ.ศ. ๑๙๙๘ และให้
เจ้าเมืองได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "เจ้าพระยาศรีธรรมราช"

ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๙๘) นับเป็นครั้งแรกที่
นครศรีธรรมราชเป็นกบฏ โดยมีสาเหตุจากความแตกแยกของข้าราชการในกรุงศรีอยุธยาและการ
ผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน ใน พ.ศ. ๒๑๗๒ ซึ่งตรงกับสมัยพระอาทิตย์วงศ์

ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาเมื่อทราบสาเหตุ เจ้าพระยาโกษาธิบดีศรีวิวงศ์ ซึ่งต้องการเป็นกษัตริย์
ปกครองกรุงศรีอยุธยาแทนพระอาทิตย์วงศ์กษัตริย์ผู้เยาว์ ก็ได้เริ่มวางแผนที่จะกำจัดออกญาเสนาภิมุข
(ยามาดา) เจ้ากรมอาสาญี่ปุ่นผู้มีอำนาจมากในกรุงศรีอยุธยาเวลานั้นให้ออกไปเสียจากกรุงศรีอยุธยา
เพื่อจะได้ไม่ขัดขวางการปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ของตน โดยส่งให้ออกญาเสนาภิมุขไปปราบกบฏ
ที่นครศรีธรรมราชสำเร็จ ออกญาเสนาภิมุขได้ประหารชีวิตข้าราชการผู้ใหญ่ของเมืองที่ไม่ยอมอ่อนน้อม
หลายคน พร้อมทั้งดินจากชาวเมืองแบ่งปันให้ชาวญี่ปุ่นที่ติดตาม เมื่อเสร็จศึกเมืองนครศรีธรรมราช
แล้ว ออกญาเสนาภิมุขได้ยกทัพไปปราบกบฏที่ปัตตานี แต่เสียที่ถูกอาวุธบาดแผลสาหัสกลับมารักษา
ตัวที่เมืองนครศรีธรรมราชจนเกือบหาย แต่กลับถูกพระยามะริดซึ่งออกไปช่วยราชการอยู่ที่เมือง
นครศรีธรรมราชใช้ผ้าพันแผลอาบยาพิษปิดให้ จึงถึงแก่กรรมเพราะยาพิษใน พ.ศ. ๒๑๗๓

ฝ่ายนครศรีธรรมราชเมื่อสิ้นออกญาเสนาภิมุขแล้ว ก็คิดตั้งตนเป็นอิสระไม่ขึ้นกับกรุงศรี
อยุธยาอีก เพราะไม่เห็นด้วยกับการปราบดาภิเษกของพระเจ้าปราสาททอง การตั้งตนเป็นอิสระเช่นนี้
ทางกรุงศรีอยุธยาถือว่าเป็นกบฏ จึงได้ส่งกองทัพไปปราบปรามโดยให้ออกพระศักดาพลฤทธิ์ และ
ออกญาท้ายน้ำเป็นแม่ทัพ ผลปรากฏว่าตีเมืองนครศรีธรรมราชได้โดยง่าย

เวลาล่วงมาอีกประมาณ ๒๕ ปี เมืองนครศรีธรรมราชก็เป็นกบฏต่อกรุงศรีอยุธยาครั้ง
หนึ่ง คือเป็นกบฏในสมัยพระเพทราชา (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๕) ใน พ.ศ. ๒๒๒๗ โดยสาเหตุ
จากเมืองนครศรีธรรมราชไม่ยอมรับพระเพทราชาให้สืบสันตติวงศ์ต่อจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ทางกรุงศรีอยุธยาก็ยกกองทัพไปปราบอีกโดยให้พระสีหราชเดโชเป็นทัพหน้า พระยาราชบุรีเป็นทัพ
หลัง และให้พระยาราชวังสัน (แขก) เป็นแม่ทัพเรือ ใช้เวลาอยู่ถึง ๓ ปีจึงตีแตก ผลการเกิดกบฏครั้งนี้
ทำให้กรุงศรีอยุธยาไม่สู้ไว้วางใจเมืองนครศรีธรรมราชมากนัก จึงได้มีการย้ายสังกัดจากสมุหพระ
กลาโหมและสมุหนายกไปขึ้นกับสมุหพระยาโกษาแต่ฝ่ายเดียว

ภายหลังที่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นกบฏในรัชสมัยพระเพทราชาแล้ว เจ้าเมือง
นครศรีธรรมราชก็ถูกลดฐานะลงเป็นเพียง "ผู้รั้งเมือง" อยู่ระยะเมือง ครั้นถึงสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรม
โกษฐ์ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๒๕๙-๒๓๐๑) ได้มีการยกฐานะเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และ

ยกฐานะเมืองเป็น **"เมืองพระยามหานคร"** เพราะเห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองเอกอยู่ทางภาคใต้เพียงเมืองเดียว มีหน้าที่ในการควบคุมหัวเมืองประเทศราชในหัวเมืองมลายู และเป็นผู้รักษาอาณาเขตทางด้านนี้ด้วย

ครั้นสิ้นสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ กรุงศรีอยุธยาละส่ำระสายมาก พม่าก็ยกกองทัพใหญ่มาประชิดเมือง และในที่สุดเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เมืองนครศรีธรรมราชก็ได้ตั้งตนเป็นใหญ่ขึ้นนาม **"ชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช"** โดยมีพระปลัด (หนู) ผู้รั้งเมืองเป็นหัวหน้าควบคุม

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้กู้เอกราชได้เรียบร้อยแล้ว ได้ยกทัพไปปราบปรามชุมนุมเจ้าพิมาย เสร็จแล้วจึงยกทัพลงมาปราบปรามชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช ผลของการรบในระยะแรกทัพหน้าของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียที เป็นผลให้พระยาเพชรบุรีและพระศรีพิพัฒน์ตายในที่รบ ครั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทราบผลศึกว่าเปลี้ยพล้ำจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกทัพหลวงไปทันที ครั้นทัพเมืองนครศรีธรรมราชได้โดยง่าย พระยาปัตตานีเกรงพระบรมเดชานุภาพจึงจับเจ้านคร (หนู) และครอบครัวส่งมาถวายแต่โดยดี คณะลูกขุนได้ปรึกษาโทษให้สำเร็จโทษเสีย แต่สมเด็จพระเจ้าธนบุรีทรงเห็นว่า เจ้านคร (หนู) มีได้เป็นกบฏประทุษร้ายต่อราชอาณาจักร เป็นแต่ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นในเวลาที่บ้านเมืองเป็นจลาจลและสูญเสียอิสรภาพแก่พม่า จึงเห็นสมควรพระราชทานอภัยโทษ และได้รับพระราชทานน้ำพิพัฒน์สัตยาเป็นข้าราชการในกรุงธนบุรี แต่ให้มียศเพียงพระยา พระราชทานบ้านเรือนให้อาศัยเป็นอย่างดี

เมื่อเสร็จศึกเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕) โปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตอัญเชิญพระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราชลงเรือไปยังกรุงธนบุรีให้ครบทุกคัมภีร์ เพื่อคัดลอกเป็นฉบับจำลองไว้ ณ กรุงธนบุรี ทั้งนี้เนื่องจากพระไตรปิฎกในกรุงศรีอยุธยาได้ถูกพม่าเผาทำลายเสียหายมาก ส่วนตำแหน่งผู้รั้งเมืองนครศรีธรรมราชคนใหม่ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าหลานเธอ เจ้านราสูริยวงศ์ ครองตำแหน่งและยกฐานะเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นเป็น **"ประเทศราช"** อีกครั้งหนึ่ง โดยมีเจ้านราสูริยวงศ์เป็นเจ้าประเทศราช

เจ้านราสูริยวงศ์ครองเมืองนครศรีธรรมราชได้ราว ๖ ปี ก็ถึงแก่พิราลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแต่งตั้งให้เจ้านคร (หนู) ซึ่งเข้ารับราชการในกรุงธนบุรีให้กลับคืนไปครองเมืองนครศรีธรรมราชอีกครั้ง โดยได้สุพรรณภูมิเป็น **"พระเจ้าขัติยราชนิคม สมมตมไหศวรรย์ พระเจ้านครศรีธรรมราช เจ้าขัณฑสีมา"** เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙

พระเจ้านครศรีธรรมราชได้รับเฉลิมพระยศเสมอด้วยเจ้าประเทศราช มีอำนาจแต่งตั้งพระยาอัครมหาเสนาและจตุสดมภ์สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชได้ คล้ายกรุงธนบุรี พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณมาจนกระทั่งสิ้นรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี

ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) คือ ใน พ.ศ. ๒๓๒๗ จึงถูกถอดจากพระยศ **"พระเจ้านครศรีธรรมราช"** ลงเป็น **"พระยานครศรีธรรมราช"** และในรัชกาลเดียวกันได้แต่งตั้งอุปราช (พัฒน์) บุตรชายของพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ขึ้นเป็น **"เจ้าพระยานครศรีธรรมราช"** เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) รับราชการมาจนถึงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ ๒ จึงได้กราบพูลลาออกจากตำแหน่งด้วยเห็นว่าตนชราภาพมากแล้ว

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ครองราชย์ ๒๓๒๕-๒๓๖๗) จึงได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระบริรักษ์ภูเบศรผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช มีนามในตราตั้งว่า **"พระยาศรีธรรมโศกราชชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิบติ อภัยพิริยปรากรมพาหุ พระยาศรีธรรมราช"** ต่อมากระทำความดีความชอบในราชการจนได้รับการแต่งตั้งเป็น **"เจ้าพระยานครศรีธรรมราช"** คนทั่วไปรู้จักในนาม **"เจ้าพระยานครน้อย"**

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ตามหลักฐานทางราชการกล่าวว่าเป็นบุตร เจ้าพระยานคร (พัฒน์) แต่คนทั่วไปทราบว่าเป็นโอรสของพระเจ้ากรุงธนบุรี

เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชผู้มีความสามารถมากได้ทำการปราบปรามหัวเมืองมลายูได้สงบราบคาบ เป็นนักการทูตที่สำคัญคนหนึ่งของประเทศ โดยเฉพาะการเจรจากับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ ๒-๓ ได้ทำให้เมืองนครศรีธรรมราชมีอิทธิพลต่อหัวเมืองมลายู และเป็นที่น่าเชื่อถือยำเกรงแก่บริษัทอังกฤษ ซึ่งกำลังแผ่อิทธิพลทางการค้าขายและทางการเมืองในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นอกจากนี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ยังเป็นผู้มีฝีมือในทางช่าง เช่น ฝีมือในทางการต่อเรือจนได้รับสมญาว่าเป็น **"นาวิสถาปนิก"** และในสมัยรัชกาลที่ ๔ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ก็ได้ถวายพระแท่นถมตะทองและพระราชยานถมอีกด้วย

ภายหลังที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรม เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนถัดมาคือ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) ผู้บุตร ไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร เป็นเหตุให้หัวเมืองมลายูกระด้างกระเดื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) ได้ทรงแก้ไขจัดการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยให้มีการปกครองเป็นมณฑล นครศรีธรรมราชจึงเป็นมณฑลของประเทศไทยโดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. ๒๔๓๙

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๕๖๕) ได้มีการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินด้านการปกครองหัวเมืองอีกครั้งหนึ่ง ในรัชกาลนี้ได้โปรดฯ ให้มีการแต่งตั้งตำแหน่งอุปราชปักษ์ใต้ขึ้นเพื่อปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมด ในการนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ดำรงตำแหน่งอุปราชปักษ์ใต้

จนกระทั่งได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้ยุบมณฑลนครศรีธรรมราชลงเป็นจังหวัดหนึ่งของราชอาณาจักรไทยและดำรงฐานะดังกล่าวเรื่อยมาจนปัจจุบัน

ด้วยเหตุที่นครศรีธรรมราชมีประวัติอันยาวนานมาก่อนกรุงสุโขทัยซึ่งถือว่าเป็นราชธานีแรกของไทย มีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์มาก่อนศิลปวัฒนธรรม เช่น ประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ช่างฝีมือพื้นบ้าน การละเล่น และขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมจึงมีมาก ซึ่งชาวเมืองยังยึดถือปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน นครศรีธรรมราชจึงมีอารยธรรมและศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติบ้านเมืองมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

เชิงอรรถ

- ^๑ ดู ธิดา สาระยา, “พัฒนาการของรัฐบาลบเนคาบสมุทรไทย เน้นตามพหุรงค์ (คริสต์ศตวรรษที่ ๖-๑๓,” ใน *ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ ๓* (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๖), หน้า ๙๔-๑๑๘.
- ดู ปรีชา นุ่นสุข, “การศึกษาเกี่ยวกับชื่อสถานที่สำคัญบนคาบสมุทรไทย : ตะกั่วป่า ไซยา และนครศรีธรรมราช,” ใน *ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ ๓* (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช , ๒๕๒๖), หน้า ๑๔๘-๑๔๙.
- ^๒ พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๙ หน้า ๑๘๘-๑๘๙.
- ^๓ ยอร์ช เซเดส์, *ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๒* (พระนคร : หอพระสมุดสำหรับพระนคร, ๒๔๗๒), หน้า ๑๒.
- ^๔ มานิต วัลลิโกดม, “สภาพของอาณาจักรต่าง ๆ ในภาคใต้ของประเทศไทยก่อนศรีวิชัยมีอำนาจ,” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีศรีวิชัย* (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๖๘.
- ^๕ สุวณณภูมิ หรือสุวรรณภูมิ (แปลว่า ดินแดนทอง - Golden Land) คงจะหมายถึงดินแดนแหลมอินโดจีนทั้งหมด คือ บริเวณพม่า ไทย กัมพูชา และแหลมมลายู ตรงตามที่ Childers' Pali Dictionary กล่าวไว้ มิได้หมายถึงเฉพาะพม่าตอนล่าง (Lower Burma) หรือพม่าตอนใต้เท่านั้น หากแต่ตลอดตามแนวชายฝั่งตั้งแต่ย่างกุ้ง (ร่างกุ้ง) ลงไปถึงสิงคโปร์.
- ^๖ มีลินทปัญญา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย หน้า ๔๖๔.
- ^๗ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese*. (Kuala Lumpur : University of Malaya Press, ๑๙๖๖), p. ๑๘๓.
- ^๘ Senarat Paranavitana, *Ceylon and Malaysia*. (Colombo : Lake House Investments Limited Publishers, ๑๙๖๖), p. ๙๙.
- ^๙ Paul Wheatley, *op. Cit.*, pp ๖๖-๖๗, ๗๗.
- ^{๑๐} ดู Nihar Ranjore Ray, *Sanskrit Buddhism in Burma*. (Amsterdam, ๑๙๘๖), PP. ๗๘-๗๙.
- ดู Paul Wheatly, *op. cit.*, pp.๑๙๙-๒๐๐.
- ^{๑๑} ยอร์ช เซเดส์, *ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๒ จารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้ พิมพ์ครั้งที่ ๒* แก้ไขใหม่ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๐๔), หน้า ๓๐-๓๑ และรูปที่ ๑๐.
- ^{๑๒} ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ, “ตามพหุรงค์” วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๓), หน้า ๙๓.
- ^{๑๓} ธรรมทาส พานิช, “กรุงตามพหุรงค์ที่เมืองนครศรีธรรมราช,” *พุทธศาสนานิตย* ๔๙ เล่มที่ ๑-๒ (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม, ๒๕๒๔), หน้า ๓.
- ^{๑๔} ดู *สาส์นสมเด็จพระเจ้า* ฉบับวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๘, ฉบับปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๘ และต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๘.
- ^{๑๕} ไมตรี โรพระศก, “ปฏิกริยาศิลปวัฒนธรรม,” *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ (๒๕๒๓), หน้า ๖๗-๖๘
- ^{๑๖} Stanley J. O' Connor, Si Chon : An Early Settlement in Penninsular Thailand,” *Journal of the Siam Society*, Vol. LVJ, Pt. I (January, ๑๙๘๖), p. ๔., and “Tambralinga and the Khmer Empire,” *Journal of the Siam Society*, Vol. ๖๓ pt. I (January, ๑๙๗๕), pp. ๑๖๑-๑๗๕

- ^{๑๗} Senarat paranavitana, **op. cit.**, pp. ๗๘-๗๙
- ^{๑๘} **Ibid.**
- ^{๑๙} Culavamsa, Culavamsa, being the more recent part of the Mahavamsa, Part I, translated by W. Geiger, Pali Text Society, Translation Series, No. ๑๘, London, ๑๙๒๙.
- ^{๒๐} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๓** (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๘), หน้า ๑๒-๑๘.
- ^{๒๑} ธิดา สารยะ, เรื่องเดิม, หน้า ๑๐๙.
- ^{๒๒} P.E.E. Fernando, "An Account of the Kandyan Mission Sent to Siam in ๑๗๕๐," **The Ceylon Journal of Historical and Social Studies**, Vol. ๒, No. ๑ (January, ๑๙๕๙), pp. ๖๗-๘๒.
- ^{๒๓} คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๑๕-๓๒.
- ^{๒๔} พระรัตนปัญญา, **ชินกาลมาลีปกรณ์** (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๗), หน้า ๑๐๙.
- ^{๒๕} พระโพธิ์รังสี, **สิงหนครนิทาน** (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖), หน้า ๔๑.
- ^{๒๖} Colone Sir Henry Jule, (translated and edited), **The Book of Ser Marco Polo : The Venetian Concerning the Kingdoms and Marvels of the East** (London : John Murray, ๑๙๐๓), p. ๒๗๖.
- ^{๒๗} ไมเคิล ไรท์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่าชาวสิงหลฟังคำที่มี "ง" สะกดเป็น "น" สะกดเสมอ ดังนั้นคำว่า "เมือง" (Muang) จึงจัดเป็น "มออัน" (Muan)
- ^{๒๘} **P.E.E. Fernando op. cit.**, pp. ๖๗-๖๘.
- ^{๒๙} ประเสริฐ ฤณ นคร, "จารึกที่พบในนครศรีธรรมราช" ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ **นครศรีธรรมราช** (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๑), หน้า ๔๕๒.
- ^{๓๐} ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, เรื่องเดิม, หน้า ๙๕-๙๖.
- ^{๓๑} Joaquim de Campos, "Early Portuguese Accounts of Thailand," **Journal of the Siam Society**, Selected Articles from the Siam Society Journal, Vol. VII, Relationship with Portugal, Holland, and the Vatican, (Bangkok, ๑๙๕๙), p. ๒๒๕.
- ^{๓๒} Jeremias Van Vliet, **The Short History of the King of Siam**, translated by Leonard Andaya, (Bangkok : The Siam Society, ๑๙๗๕), p. ๑๖.
- ^{๓๓} John Crawford, **Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China**, (Kuala Lumpur : Oxford University Press, ๑๙๖๗), p. ๔๔๓.
- ^{๓๔} ดู F.D.K. Bosch, "De inscriptie van Ligor," **TBG.**, LXXXI, ๑๙๔๑, pp. ๒๖-๓๘.
- ดู Boechari, "On the Date of the Inscription of Ligor B," **SPAF (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (I-W2A), Indonesia, August 31-September 12, 1982.** (Jakarta : Southeast Asian Ministers of Education Organization, 1982), Appendix 4a.
- ^{๓๕} จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรมแสดงให้เห็นว่า บริเวณของ "ลิกอร์" คงจะกว้างใหญ่ มาก คือ อย่างน้อยก็กินบริเวณตั้งแต่เขตอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ถึงเขตตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช นักวิชาการบางท่านจึงเรียกบริเวณนี้ว่า "Ligor area" ดู ธิดา สารยะ, เรื่องเดิม หน้า ๑๑๐., นอกจากนี้นักวิชาการบางท่านยังพบว่า จากการตรวจสอบแผนที่ที่เขียนในสมัยโบราณเห็นได้ชัดเจนว่า

บริเวณสทิงพระยังมีได้มีลักษณะเป็นแหลมอย่างที่ปรากฏในปัจจุบันนี้หากแต่พื้นดินแถบสทิงพระยังคงเป็นเกาะในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เรียกบริเวณนั้นว่า "Coete Inficos" ครั้นต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ มีชื่อว่า "Ile Papier" หรือ "de Ligor" ดู Guy Trebil, สมยศ ทุงหว่า และอิงอร เทรบูลย์, "ความเป็นมาและแนวโน้มวิวัฒนาการของเกษตรกรรมการบริเวณสทิงพระ," เอกสารประกอบการอภิปรายในการสัมมนา เรื่อง ประวัติศาสตร์และโบราณคดีบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ จัดโดย สถาบันทักษิณคดีศึกษา ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ วันที่ ๘-๑๑ สิงหาคม ๒๕๒๖ ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, หน้า ๔.

^{๓๖} ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ, เรื่องเดิม, หน้า ๙๗.

^{๓๗} ตรี อมาตยกุล, รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๕), หน้า ๑๑.

^{๓๘} วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, "แผนงานหลัก โครงการสัมมนาทางวิชาการประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช พุทธศักราช ๒๕๒๑-๒๕๓๐" ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๓๙-๒๔๙.

^{๓๙} ดู วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๑)

ดู วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๑)

ดู วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๕)

ดู วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๒ :

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๖)   ดู วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่

๓ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๖)

^{๔๐} ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ชันดีสิทธิ์, "แนวความคิดและข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้," ๒๕๒๔, (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๒.

^{๔๑} ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ชันดีสิทธิ์, เรื่องเดิม, หน้า ๒-๕.

^{๔๒} พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๙ หน้า ๑๘๘.

^{๔๓} ซิลแวง เลวี กล่าว คัมภีร์มีลินทปัญหารวบรวมขึ้นระยะเดียวกับคัมภีร์มหานิทเทศ คือ ราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ และศาสตราจารย์นิลกันตะ ศาสตรี (Nilakanta Sastri) กล่าวว่า คัมภีร์มีลินทปัญหาแต่งเมื่อราว ค.ศ. ๔๐๐ ดู Sylvain Levy Ptoteme le Niddesa et la Brhatkatha," *Etudes Asiatiques II*, ๑๙๕๒. และศาสตราจารย์ประนะวิชาน (Paranavitana) มีความเห็นว่า คำว่า Tamali บวกกับ gam หรือ gamu ซึ่งสันสกฤตใช้ว่า grama จึงอาจจะเป็น Tamlingam หรือ Tamalingamu ในภาษาสิงหล และคำนี้เมื่อแปลเป็นภาษามาลีก็เป็น Tambalin' Ga และเป็น Tambralin' Ga ในภาษาสันสกฤต ดู Senarat Paranavitana, *Ceylon and Malaysia* (Columbo : Lake House Investments Limited Publishers, 1966), p. 99.

^{๔๔} Paul Wheatley, *The Golden Khersonese* (Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1961), pp. 66, 76-77 183, 201-202.

^{๔๕} หม่อมเจ้าสุภัทรรติ ดิศกุล, *ศิลปะในประเทศไทย* พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2522), หน้า ๑๓.

^{๔๖} พริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^{๔๗} พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนโบราณสิชล อยู่ในเขตอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบชายฝั่งทะเลตะวันออกของภาคใต้ (ชายฝั่งอ่าวไทย) สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบชายทะเล ลักษณะดินเป็น

ดินร่วนปนทราย มีแม่น้ำสายสำคัญอันเป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีหลายสาย เช่น คลองท่าเขียว คลองเทพ-
ราช คลองท่าเรือรี คลองท่าควาย และคลองท่าทอน เป็นต้น คลองเหล่านี้ล้วนไหลลงสู่อ่าวไทยทั้งสิ้นและบาง
สายตื้นเขินไปมากแล้ว ชื่อ “สิชล” นั้นน่าจะตรงกับที่ปรากฏใน “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” ว่า “ตระชน”
และ “ศรีชน” ขณะนี้ชาวบ้านที่มีอายุเรียกกันโดยทั่วไปว่า “สุชล”

- ^{๔๔} ดู สุจิตต์ วงษ์เทศ, “โบราณคดีพเนจร,” ชาวกรุง ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (พฤศจิกายน ๒๕๐๙), หน้า ๗๘-๙๐.
ดู Stanley J. O’ Connor, “Si Chon : An Early Settlement in Peninsular Thailand”, **Journal of the Siam Society**, LVI, pt. I. (January ๑๙๖๘) pp. ๑-๑๘.
ดู ศรีศักร วัลลิโภดม, “จากท่าชนะถึงสงขลา”, **เมืองโบราณ** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๑๙), หน้า ๖๕-๗๗.
ดู ศรีศักร วัลลิโภดม, “ชุมชนโบราณในภาคใต้” ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ๒๕๒๑), หน้า ๒๒-๘๐.
ดู ปรีชา นุ่นสุข, “สิชล : ชุมชนโบราณของพราหมณ์บนคาบสมุทรมลายู”, **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ (กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖), หน้า ๑๔-๒๔.
ดู Preecha Noonsuk, “Si Chon : An Ancient Brahmanical Settlement on the Malay Peninsular, “SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (T-W๓), Bangkok and South Thailand, March ๒๙-April ๑๑, ๑๙๘๓, (Bangkok : Southeast Asian Ministers of Education Organization, ๑๙๘๓), pp. ๑๔๕-๑๕๑.
ดู ปรีชา นุ่นสุข, “สิชล : คู่อารยธรรมอิทธิพลศาสนาพราหมณ์,” **เมืองโบราณ** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๒๗), หน้า ๓๓-๔๑.
^{๔๕} Paul Wheatley, op. cit., pp. ๑๖-๑๗.
^{๔๖} ปรีชา นุ่นสุข, **หลักฐานทางโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทยที่เกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัย** (นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ๒๕๒๕), หน้า ๕-๗๕.
^{๔๗} ดูรายละเอียดใน ธิดา สาระยา, “พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรมลายู เน้นตามพรลิงค์ (คริสต์ศตวรรษที่ ๖-๑๓),” ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ ๓** (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ๒๕๒๖), หน้า ๙๔-๑๑๘. และปรีชา นุ่นสุข “การศึกษาเกี่ยวกับชื่อสถานที่สำคัญบนคาบสมุทรมลายู : ตะกั่วป่า ไชยา และนครศรีธรรมราช”, ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ ๓** หน้า ๑๑๙-๑๖๕.
^{๔๘} สุวิทย์ ทองศรีเกตุ, “การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อพฤติกรรมทางศาสนาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช,” วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาวชิราวุฒยาลัยหาดใหญ่, ๒๕๒๔, (อิตสำเนา) หน้า ๘
^{๔๙} Stanley J. O’ Connor, **Hindu Gods of Peninsular Siam**. (Ascona : Artibus Asiae Publishers, ๑๙๗๒), pp. ๑๑-๑๗.
^{๕๐} Stanley J. Connor, “Si Chon : An Early Settlement in Peninsular” **Journal of the Siam Society**, Vol. LVI, pt. I (January, ๑๙๖๘), p. ๑๔.
^{๕๑} ปรีชา นุ่นสุข, “สิชล : ชุมชนโบราณของพราหมณ์บนคาบสมุทรมลายู,” **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ ๔ (กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖), หน้า ๑๔-๒๓.
^{๕๒} ปรีชา นุ่นสุข, “สิชล : คู่อารยธรรมอิทธิพลศาสนาพราหมณ์,” **เมืองโบราณ** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๒๗), หน้า ๔๐-๔๑.

- ^{๕๗} ยอร์ช เซเดส์, *เรื่องเดิม*, หน้า ๒๑-๔๐.
- ^{๕๘} ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, "คำบรรยายวิชาวิธีใช้เอกสารโบราณประกอบวิชาโบราณคดี." บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ภาควิชาการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๓ โดย นายปรีชา นุ่นสุข เป็นผู้บันทึก.
- ^{๕๙} ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และชะเอม แก้วคล้าย, "ศิลาจารึกหุบเขาช่องคอย," *ศิลปากร* ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๔ (กันยายน ๒๕๒๓), หน้า, ๘๙-๙๓.
- ^{๖๐} ดู ปรีชา นุ่นสุข, "จารึกหุบเขาช่องคอย : หน้าใหม่ของประวัติศาสตร์ภาคใต้," *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๗ (พฤษภาคม ๒๕๒๓), หน้า ๔๘-๕๙.
- ดู M.C. Chand Chirayu Rajani, "Scientific Evidence in the Sri Vijaya Stoty, ๑๙๘๑, (Type-written), pp. ๑๒-๑๕.
- ดู ปรีชา นุ่นสุข, *หลักฐานทางโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทยที่เกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัย* หน้า ๑๑๓-๑๑๙
- ดู ไมเคิล ไรท์, "ศิลาจารึกหลักที่พบใหม่ (ช่องคอย) กับประวัติศาสตร์ศรีวิชัย," *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๙ (กรกฎาคม ๒๕๒๓), หน้า ๑๘-๑๙.
- ^{๖๑} ยอร์ช เซเดส์, *เรื่องเดิม*, หน้า ๓๖-๓๗.
- ^{๖๒} ดู มานิต วัลลิโกดม, "ศรีธรรมมาศกมหาราช," *อนุสาร อ.ส.ท.*, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๙ (เมษายน ๒๕๒๑), หน้า ๑๖-๑๘.
- ^{๖๓} มานิต วัลลิโกดม, *เรื่องเดิม*, หน้า, ๑๘.
- ^{๖๔} มานิต วัลลิโกดม, *เรื่องเดิม*, หน้า, ๑๘.
- ^{๖๕} ดู หม่อมเจ้าสุภัทดิศ ดิศกุล, "อาณาจักรศรีวิชัย," ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชครั้งที่ ๒ : ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช* (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, ๒๕๒๖), หน้า ๕๕-๗๑.
- ดู มานิต วัลลิโกดม, "สภาพของอาณาจักรต่างๆ ในภาคใต้ของประเทศไทยก่อนศรีวิชัยมีอำนาจ," ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีศรีวิชัย* (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๖๕-๙๑. ดู สืบแสง พรหมบุญ, "การบันทึกหลักฐานต่างๆ เกี่ยวกับศรีวิชัย," ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีศรีวิชัย* (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๙๒-๙๕.
- ดู ธิดา สาระยา, *เรื่องเดิม*, หน้า ๙๔-๑๑๘.
- ดู ศรีศักร วัลลิโกดม, "พัฒนาการของบ้านเมืองในภาคใต้ของประเทศไทยในสมัยศรีวิชัย," ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีศรีวิชัย* (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓๔-๑๔๒.
- ดู สุเนตร ชุตินทรานนท์, "สภาพการเมืองของศรีวิชัย," ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีศรีวิชัย* (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๓-๑๔๘.
- ดู ประเสริฐ ฐน นคร, "อักษร ภาษา และจารึกสมัยศรีวิชัย," ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีศรีวิชัย* (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕๗-๑๗๐.
- ดู พิริยะ ไกรฤกษ์, *ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแบบศิลปะในประเทศไทย : คัดเลือกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สาขาส่วนภูมิภาค* (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐), หน้า ๑๗-๑๘.
- ดู Stanley J. O'Connor, "Tambralinga and the Khmer Empire," *JSS Journal of the Siam Society*, Vol. ๖๓, pt.1 (January ๑๙๗๕), pp. ๑๖๑-๑๖๕.
- ดู M.C. Subhadradis Diskul, *The Art of Srivijaya* (Kuala Lumpur : Oxford University Press, ๑๙๘๐)

- ดู M.C. Subhadradis Diskul, "A Short History of the Srivijaya Kingdom and Its Art in Southern Thailand." **SPAFA (SEAMEO Project in Archaeology and Fine Arts) Final Report Workshop on Research on Srivijaya**, Jakarta, March ๑๒-๑๗, ๑๙๗๙, (Jakarta : SEAMEO, ๑๙๗๙), Appendix ๓ d.
- ดู ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ "ตามพรลิงค์," วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๓, (อิตาลีเนา)
- ดู หม่อมเจ้าจันทร์จรัญ รัชนี้, "นครศรีธรรมราชในสมัยศรีวิชัย," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ **นครศรีธรรมราช** (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, ๒๕๒๑), หน้า ๘๑-๘๘.
- ดู ธรรมทาส พานิช **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาสสมัยศรีวิชัย** (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๑-๒๘๗. ดู ธรรมทาส พานิช, พนม ทวารวดี ศรีวิชัย (นครหลวงกรุงเทพมหานครบุรี : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๑-๓๒๙. ดู พระครูอินทรปัญญาจารย์ (พุทธทาส อินทปญโญ), **แนวสังเขปของโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอน** (สุราษฎร์ธานี : คณะกรรมการจังหวัดสุราษฎร์ธานี และคณะกรรมการอำเภอไชยา, ๒๕๙๘), หน้า ๑-๘๐.
- ดู Boechari, "Report on Research on Srivijaya" **SPAFA Final Report Workshop on Research on Srivijaya**, Jakarta, March ๑๒-๑๗, ๑๙๗๙, (Jakarta : SEAMEO, ๑๙๗๙), Appendix ๓a.
- ดู Janice Stargardt, "The Satingpra Civilization and Its Relevance to Srivijayan Studies," **SPAFA Final Report Consultative Workshop on Archeological and Environmental Studies on Srivijaya (I-W๒A), Indonesia, August ๓๑ - September ๑๒, ๑๙๘๒**, (Jakarta : SEAMEO, ๑๙๘๒), Appendix ๔b.
- ดู Phasook Indrawooth, "A Study on local Ceramics of Southern Thailand and Their Relations to Dvaravati and Srivijayan Culture," **SPAFA Final Report Consultative Workshop on Archeological and Environmental Studies on Srivijaya (I-W๒A), Indonesia, August ๓๑ - September ๑๒, ๑๙๘๒**, (Jakarta : Seameo, ๑๙๘๒), Appendix ๓ e.
- ดู Janics Stargardt, "Kendi Production at Kok Moh, Songkhla Province, and Srivijayan Trade in the ๑๑ th Century," **"SPAFA Final Report Consultative Workshop on Archeological and Environmental on Srivijaya (T-W๓). Bangkok and South Thailand, March ๒๙-April ๑๑ ๑๙๘๓**, (Bangkok : SEAMEO, ๑๙๘๓). Pp. ๑๘๑-๑๘๙. ดู Tatsure Yamamoto, "Reexamination of Historical Texts Concerning Srivijaya," **SPAFA Final Report Consultative Workshop on Archeological and Environmental Studies on Srivijaya (T-W๓), Bangkok and South Thailand, March ๒๙ - April ๑๑, ๑๙๘๓**, (Bangkok : SEAMEO, ๑๙๘๓), pp. ๑๗๑-๑๗๙.
- ดู John N, Miksic, "Srivijaya : Political, Economic, and Artistic Framework for Analysis," **SPAFA Final Report Consultative Workshop on Archeological and Environmental Studies on Srivijaya (T-W๓), Bangkok and South Thailand, March ๒๙ - April ๑๑, ๑๙๘๓**, (Bangkok : SEAMEO, ๑๙๘๓), pp. ๑๙๕-๒๐๖.
- ดู Satyawati Suleiman, "The Role of the Sailendras in Srivijaya," **SPAFA Final Report Consultative Workshop on Archeological and Environmental Studies on Srivijaya (T-W๓), Bangkok and South Thailand, March ๒๙ - April ๑๑, ๑๙๘๓**, (Bangkok : SEAMEO, ๑๙๘๓), pp. ๖๑-๖๕.
- ดู เขมชาติ เทพไทย, "หลักฐานใหม่เกี่ยวกับการเดินเรือสมัยศรีวิชัยที่แหลมโพธิ์" ใน **ประวัติศาสตร์และ**

โบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ ๒ (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕๔-๒๖๖.

- ^{๖๖} ดู ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, รายงานการสำรวจข่างฝีมือนในจังหวัดนครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๔), หน้า ๑๔-๑๘.
- ดู พลโทดำเนิน เลชะกุล, "นครศรีธรรมราชสมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๐๐-๒๐๐๐)," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๑), หน้า ๑๔๑-๑๖๑.
- ดู ตรี อมาตยกุล, "นครศรีธรรมราชสมัยกรุงศรีอยุธยา" ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๑), หน้า ๑๘๗-๒๐๒.
- ดู น้อม อุปรมัย, "นครศรีธรรมราชสมัยกรุงศรีอยุธยา," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๑), หน้า ๑๗๔-๑๘๖.
- ดู เฉลิม อยู่เวียงชัย, "นครศรีธรรมราชสมัยกรุงธนบุรี." ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๑), หน้า ๒๑๘-๒๖๘.
- ดู สงบ ส่งเมือง และทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, "ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงธนบุรีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๖๘-๒๘๙.
- ดู ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, "นครศรีธรรมราชสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๑), หน้า ๒๙๐-๒๙๕).
- ดู ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, "สภาพเศรษฐกิจของนครศรีธรรมราชสมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครฯ ครั้งที่ ๒ : ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๕๖-๒๗๔.